

UPPBYGGINGAR- SJÓÐUR EES

ÁSKORANIR OG TÆKIFÆRI ÍSLENSKRA AÐILA Á SVIÐI NÝSKÖPUNAR,
RANNSÓKNA, MENNTUNAR, MENNINGAR, FÉLAGSLEGRAR ÞÁTTTÖKU
OG ENDURNÝJANLEGRAR ORKU

Höfundar: Hjördís Lára Hlíðberg
Matthías Aron Ólafsson

UPPBYGGINGARSJÓÐUR EES

ÁSKORANIR OG TÆKIFÆRI ÍSLENSKRA AÐILA Á SVIÐI NÝSKÖPUNAR,
RANNSÓKNA, MENNTUNAR, MENNINGAR, FÉLAGSLEGRAR ÞÁTTTÖKU OG
ENDURNÝJANLEGRAR ORKU

*Úttekt og greining unnin fyrir Alþjóðamálastofnun Háskóla Íslands, í samstarfi við
utanríkisráðuneytið og Rannís, með stuðningi Nýsköpunarsjóðs námsmanna*

Höfundar:

Hjördís Lára Hlíðberg
Matthías Aron Ólafsson

Ágrip

Skýrsla þessi felur í sér ítarlega greiningu á þátttöku, áskorunum og tækifærum íslenskra aðila innan samstarfs á vegum Uppbyggingarsjóðs EES. Skýrslan er unnin fyrir Alþjóðamálastofnun Háskóla Íslands, en starfandi forstöðumaður hennar og verkefnisstjóri fóru með umsjón verkefnisins í samstarfi við utanríkisráðuneytið og Rannís sumarið 2020. Jafnframt var verkefnið styrkt af Nýsköpunarsjóði námsmanna. Markmið Uppbyggingarsjóðs EES eru einkum tvenn: annars vegar að draga úr félagslegum og efnahagslegum ójöfnuði innan Evrópska efnahagssvæðisins; og hins vegar að styrkja tvíhliðatengsl milli framlagaríkjanna þriggja, Íslands, Liechtenstein og Noregs, og styrkþegaríkjanna 15. Skýrslan einblínir á sjóðstímabilin 2009–2014 og 2014–2021 eftir því sem gögn leyfa og lögð er áhersla á verkefni innan nýsköpunar, rannsókna, menntunar, menningar, félagslegra málefna og endurnýjanlegrar orku. Meginmarkmið rannsóknarinnar er að varpa ljósi á reynslu íslenskra stofnana, félagasamtaka og fyrirtækja af þátttöku í samstarfsverkefnum Uppbyggingarsjóðsins ásamt því að greina möguleg tækifæri fyrir íslenska aðila í því samhengi. Notast var við eigindlegar og meginindlegar aðferðir við gagnaöflun sem fólst meðal annars í hálfstöðluðum viðtölum og þátttökukönnun.

Helstu niðurstöður rannsóknarinnar snúa að þremur sviðum: einkennum íslenskra þátttökuaðila í verkefnum Uppbyggingarsjóðsins, reynslu þeirra af sinni þátttöku og mögulegum tækifærum fyrir íslenska aðila í heild sinni innan Uppbyggingarsjóðs EES. Niðurstöður rannsóknarinnar sýna að íslensk þátttaka í sjóðnum er að langstærstum hluta milli félagasamtaka og ríkis- og menntastofnana á sviðum endurnýjanlegrar orku, félagslegrar þátttöku og umbóta, menningar og menntunar. Hvetja mætti til frekari þátttöku fyrirtækja á fleiri sviðum en menningu og menntun, sér í lagi á sviði nýsköpunar og rannsókna.

Þátttökukönnun rannsóknarinnar leiddi í ljós að mikill meirihluti þeirra rúmlega 30 íslensku þátttökuaðila sem henni svöruðu hafa áhuga á frekari þátttöku í verkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðs EES, þrátt fyrir þær ýmsu áskoranir sem könnunin varpaði ljósi á. Þar má helst nefna skrifræði, tungumálaörðugleika og ógagnsæi af hálfu þátttökuaðila í viðtökuríkjum. Þá var einnig algengt að greiðslur fyrir vinnuframlög íslenskra aðila til samstarfsverkefna væru talsvert undir íslenskum töxtum. Ávinningar íslenskra aðila af þátttöku í samstarfsverkefnum eru þó margir til þess fallnir að vega á móti ofangreindum áskorunum; nefndu íslenskir aðilar að þátttaka færði þeim tækifæri til að starfa náið með aðilum af ólíkri menningu og í ólíku umhverfi, auk tvíhliða þekkingarmiðlunar og víkkun alþjóðlegs tengslanets. Þessi viðleitni þátttökuaðila slær jafnframt jákvæðan tón fyrir framtíð íslenskrar þátttöku í sjóðnum.

Að lokum leiddi markhópagreining á íslenskum samstarfsverkefnum í ljós að lítil eða engin þátttaka hefur verið í verkefnum í ákveðnum málaflokkum á síðasta og núverandi tímabili, þá helst í verkefnum sem snúa að málefnum hinsegin fólks. Aðeins tvö af 215 verkefnum á tímabilinu 2009–2014 sneru að málefnum hinsegin fólks og á núverandi tímabili snúa engin verkefni að málefnaflokknum, enn sem komið er. Áframhaldandi rannsóknir mættu greina hvernig tryggja má að lágmarksfjöldi verkefna á áherslusviðum Íslands náist, þá sérstaklega þegar um er að ræða verkefni er snúa að viðkvæmum hópum innan samfélagsins sem reiða sig á fjárveitingar úr sjóðum líkt og Uppbyggingarsjóði EES.

Executive summary

For 25 years, Iceland has contributed to the EEA Grants alongside Liechtenstein and Norway. The Grants have two goals: to contribute to a more equal Europe, both socially and economically, and to strengthen bilateral relations between the donor states and the 15 beneficiary states.

This report comprises the first in-depth analysis on the participation, challenges and opportunities of Icelandic entities in the EEA Grants. The research was conducted for the Institute of International Affairs at the University of Iceland, and overseen by its Acting Director and one of its Project Managers during the summer of 2020, in cooperation with the Icelandic Ministry of Foreign Affairs and the Icelandic Centre for Research. The Icelandic Student Innovation Fund supported the project.

Covering the funding periods of 2009-2014 and 2014-2021, the research focuses on projects within the sectors of innovation, research, education, culture, social reform and renewable energy. The main objective of the research is to add to existing knowledge on Icelandic participation in the EEA Grants and to highlight untapped opportunities for Icelandic entities in the same context.

The main findings of the research relate to three areas: the characteristics of the Icelandic entities who have participated in projects, the participatory experience of those entities and untapped opportunities for Icelandic entities in the EEA Grants.

First, the research finds that Icelandic participation in the Grants is largely concentrated between NGOs, government agencies and educational institutions within the sectors of renewable energy, social participation and reform, culture and education. Very few Icelandic companies have participated in EEA Grants' projects and those that have are concentrated in the field of culture and education.

Second, a large majority of the 30 Icelandic entities surveyed in this research were interested in further participation. This is a pleasing result given that many Icelandic participants experienced challenges during the process; namely, many participants found that red tape, language barriers and a lack of transparency on behalf of their partner in the beneficiary state impacted their participation. In addition, it was found to be common that Icelandic entities were paid below Icelandic rates for their project contribution. However, most participants thought that collaborating with partners in beneficiary states came with a positive impact, particularly in the areas of cultural exchange, transfer of knowledge and expansion of professional networks.

Third, the research highlights entities, sectors and target groups that have only formed a marginal part of Icelandic participation in the EEA Grants' projects thus far and as such represent opportunities for Icelandic participation. In particular, the participation of companies in fields beyond culture and education could be encouraged, especially in innovation. Additionally, an analysis of projects' target groups unveiled that only two out of 215 projects during the 2009-2014 funding period were directed towards the LGBTQ community. Thus far during the 2014-2021 funding period, no projects with Icelandic entities are directed towards the group. A potential avenue for further research could focus on how to increase the participation of Icelandic entities in the above mentioned areas.

Efnisyfirlit

Ágrip	1
Executive summary	2
Efnisyfirlit	3
Inngangur	4
1. Stjórnskipulag sjóðsins, staðsetning hans innan Evrópusamstarfs og áherslur Íslands	6
1.1 Evrópusamstarf – staðsetning sjóðsins í flóru annarra evrópskra sjóða	6
1.2 Uppbyggingarsjóður EES – sérstaða og helstu stjórnþæki	8
1.3 Þátttaka, áherslur og staða Íslands	9
2. Áætlanasamstarfsaðilar sjóðsins á Íslandi	19
2.1 Rannís	15
2.2 Orkustofnun	16
3. Upplifun íslenskra verkefnasamstarfsaðila	20
3.1 Útkoma spurningalista	20
3.2 Stofnanir og félagssamtök	31
3.2.1 Mannréttindaskrifstofa Íslands	31
3.2.2 Íslandsstofa	32
3.2.3 Citizens Foundation – lýðræðisverkefni í Maribor	33
3.2.4 Evris/Evris Foundation – ráðgjöf og þátttaka	34
3.3 Íslenskir verkefnasamstarfsaðilar á sviði endurnýjanlegrar orku	35
3.3.1 Íslensk jarðhitatækni	36
3.3.2 Jarðhitaskóli GRÓ	36
3.3.3 Landsvirkjun Power	37
3.3.4 ÍSOR	38
3.3.5 Mannvit	38
4. Áskoranir og tækifæri í þátttöku verkefna	39
4.1 Áskoranir og tækifæri fyrir íslenskt atvinnulíf	39
4.2 Áskoranir og tækifæri fyrir íslenska utanríkisþjónustu	42
4.3 Áskoranir í umsóknarferli	43
4.4 Verkefni á málefnasviðum hinsegin fólks	44
Niðurstöður	45
Viðauki I - Spurningalisti	46

Inngangur

Hluti af skuldbindingum íslenskra stjórnvalda vegna EES-samningsins lýtur að þátttöku í og fjármögnun Uppbyggingarsjóðs EES (e. EEA Grants). Þessi skýrsla hefur það að markmiði að greina þá þátttöku og veita skýra mynd af áskorunum og tækifærum íslenskra aðila innan verkefna á vegum sjóðsins á sviði nýsköpunar, menntunar, menningar, félagslegrar þátttöku og endurnýjanlegrar orku. Rannsóknin sem skýrslan byggir á hófst í byrjun júní 2020 og lauk í byrjun september sama ár. Tekin voru 10 hálfstöðluð viðtöl við einstaklinga sem tóku þátt í verkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðs EES á tímabilinu 2009–2014, annað hvort sem verkefna- eða áætlanasamstarfsaðilar. Jafnframt var rætt við rúmlega 20 einstaklinga sem tengjast sjóðnum með beinum eða óbeinum hætti. Í skýrslunni er sjónum einna helst beint að fyrra tímabili sjóðsins 2009–2014 þar sem finna má 614 íslensk þátttökutilvik (að meðtöldum námsstyrkjum) en einnig er dregin upp ágætis mynd af framgangi núverandi tímabils eins og gögn leyfa (2014–21, framkvæmdatími til 2024). Helstu upplýsingum frá fyrra tímabilinu var aflað í gegnum þátttökukönnun, hálfstöðluð viðtöl, fundi, fréttaskýringar, ársskýrslur og annað útgefið efni. Svöruðu yfir 30 fulltrúar stofnana, félagasamtaka og fyrirtækja þátttökukönnuninni sem varpar ljósi á upplifun þeirra af þátttöku í verkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðs EES. Ekki hefur verið gefin út íslensk skýrsla af þessu tagi áður.

Við gagnavinnu á ofangreindum upplýsingum báru rannsakendur kennsl á ýmsa sameiginlega „strauma“ í reynslu þátttökuaðila af verkefnum og skapa þeir ákveðinn samnefnara. Þar má nefna upplifun af skrifræði í verkefnum á vegum sjóðsins, skort á upplýsingum og kynningarefni um sjóðinn, þörf á betri sýn yfir mögulegan ávinning af þátttöku og eflingu á tengslaneti fyrir tilstuðlan samstarfs á vegum sjóðsins. Einna helst var það þrennt sem var mest áberandi í upplifun og reynslu íslenskra verkefnasamstarfsaðila af þátttöku: Í fyrsta lagi töldu þeir að erfitt hefði verið að útvega þau gögn sem óskað var eftir af viðtökuríkjum verkefna og að pólitísk öfl hefðu spilað stóran þátt varðandi ýmsa þætti tengda framkvæmd og vægi verkefna í viðtökuríkjum. Þó var misjafnt hversu mikið þeim þótti skrifræði einkenna umsóknarferlið. Slíkt virðist fara eftir því hversu viðriðnir viðmælendur voru umsóknarferlið sjálft og þeirri handavinnu sem því fylgdi. Allir viðmælendur tóku vel í hugmynd um uppsetningu þjónustuborðs sem byggir á miðlægum upplýsingagrunni og myndi vera til reiðu fyrir þá aðila sem hafa hug á að vera með í verkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðs EES. Slíkt upplýsingaborð gæti fækkað þeim hindrunum sem umsækjendur reka sig á, svo sem að útvega gögn, skort á upplýsingum, tengslamyndun og auknum sýnileika íslenskrar aðildar að Uppbyggingarsjóði EES.

Í öðru lagi sögðu íslenskir aðilar að samstarf á vegum Uppbyggingarsjóðs EES hafi einna helst komið til vegna fyrri kynna þeirra við erlenda aðila í viðtökuríkjum. Oft á tíðum hafi frumkvæði að verkefnasamstarfi komið að utan, byggt á annað hvort áður farsælu samstarfi eða hreinlega eldri vinskapi. Þó kom það einnig fram í svörum íslenskra verkefnasamstarfsaðila að samstarf á vegum Uppbyggingarsjóðs EES hafi stuðlað að auknu tengslaneti á grundvelli árangursríks samstarfs og samvinnu í verkefnum.

Í þriðja lagi taldi meirihluti þeirra íslensku verkefnasamstarfsaðila sem svöruðu þátttökukönnuninni að þrátt fyrir ýmsar hindranir hafi samstarf í verkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðs EES verið gefandi á ýmsan máta. Þá taldi mikill meirihluti þessara aðila að þeir hefðu áhuga á frekara samstarfi á vegum sjóðsins í framtíðinni.

Í skýrslunni er fjallað ítarlega um nokkur farsæl verkefni á vegum Uppbyggingarsjóðs EES í Rúmeníu, á Asóreyjum í Portúgal og í Póllandi þar sem Orkustofnun var í hlutverki áætlanasamstarfsaðila (e. Donor Programme Partner). Þar að auki er fjallað um annað árangursríkt verkefni: samstarf íslensku sjálfseignarstofnunarinnar Citizens Foundation við samstarfsaðila í borginni Maribor í Slóveníu á sviði lýðræðisþátttöku innan borgarskipulags. Viðtal við fulltrúa Íslandsstofu og greining á rekstrarformum íslenskra þátttökuaðila leiddi þó í ljós að fordæmi vanti fyrir lítil og meðalstór fyrirtæki sem hafi hug á samstarfi á vegum sjóðsins. Í skýrslunni er einnig ítarlega greint frá öðrum íslenskum aðilum sem tengjast verkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðs EES. Hlutverk Evris og Evris Foundation er skoðað en Evris sinnir hlutverki ráðgjafa og Evris Foundation hlutverki verkefnasamstarfsaðila í verkefnum á vegum sjóðsins. Að sama skapi er aðkoma Mannréttindaskrifstofu Íslands greind þar sem farið er í saumana á hlutverki hennar og innsýn veitt inn í bæði íslenskt verkefnasamstarf og það landslag sem skapast hefur í hinsegin verkefnum (LGBTQ) á vegum sjóðsins. Ítarlega er greint frá þeim áskorunum sem bæði íslenskir þátttökuaðilar og íslensk utanríkisþjónusta standa frammi fyrir varðandi Uppbyggingarsjóð EES og jafnframt er litið til þeirra tækifæra sem liggja fyrir.

Í heild sinni kortleggur skýrslan upplifun íslenskra þátttökuaðila af Uppbyggingarsjóði EES á tímabilinu 2009–2014, þeim breytingum sem gerðar voru á milli síðasta og núverandi tímabils og hver staðan er í dag. Í þessari kortlagningu felst greining á því hvaða áskoranir íslenskir verkefnasamstarfsaðilar hafa hvað helst þurft að takast á við í umsóknarferli og í verkefnasamvinnu og hvaða tækifæri eru fyrir hendi fyrir íslenska þátttöku í Uppbyggingarsjóði EES á heildina litið.

1. Stjórnskipulag sjóðsins, staðsetning hans innan Evrópusamstarfs og áherslur Íslands

Árið 1993 samþykktu íslensk stjórnvöld samninginn um Evrópska efnahagssvæðið (EES) sem tók síðan gildi ári seinna, árið 1994. Samningurinn var eins konar framlenging á fjórfrelsi Evrópusambandsins (ESB) innan sameiginlegs markaðar þess fyrir þrjú aðildarríki Fríverslunarsamtaka Evrópu (e. European Free Trade Association – EFTA), Ísland, Liechtenstein og Noreg. Samkvæmt 115. grein EES-samningsins er eitt af helstu markmiðum hans að draga bæði úr félagslegum og efnahagslegum ójöfnuði innan Evrópu og efla um leið Evrópusamstarf. Í takt við þetta var komið af stað svokölluðu fjármagnskerfi þar sem EFTA-ríkin þrjú lögðu sitt af mörkum með fjárframlögum til að draga úr félagslegu og efnahagslegu misræmi milli svæða. Þetta fyrirkomulag stóð yfir frá árinu 1994 til ársins 1998. Þá var hinn svokallaði Fjármagnssjóður stofnaður þar sem svipað fyrirkomulag var við lýði til ársins 2003. Í kjölfar stækkunar ESB árið 2004 gerðu stjórnvöld sambandsins kröfur til EFTA-ríkjanna um aukin fjárframlög í samræmi við markmið EES-samningsins. Þá var komið á fót Þróunarsjóði EFTA sem nú í dag ber heitið Uppbyggingarsjóður EES. Kerfinu var breytt þannig að nú miðast framlög EFTA-ríkjanna til viðtökuríkja við landsframleiðslu þeirra.

Fyrir utan nafnabreytinguna hafa verið gerðar ýmsar breytingar á fyrirkomulagi sjóðsins á milli tímabila hans (2004–2009, 2009–2014 og 2014–2021) meðal annars þegar kemur að fjölda þeirra ríkja sem geta flokkast sem viðtökuríki og áherslum hans. Eins og fyrirkomulagið er núna teljast þau aðildarríki sem hafa landsframleiðslu sem er undir 90% af vergri landsframleiðslu ESB vera með stöðu viðtökuríkis innan sjóðsins. Uppbyggingarsjóður EES er ein aðalforsenda EES-samstarfsins að mati ESB og í raun og veru má líta á sjóðinn sem ákveðinn aðgöngumiða EFTA-ríkjanna að sameiginlegum markaði ESB. Samningaviðræður undanfarinna tímabila um fjármagn og skipulag sjóðsins hafa reynst sífellt erfiðari þar sem kröfur framkvæmdastjórnar ESB um fjárframlög hafa aukist talsvert. Núverandi tímabili lýkur í apríl 2021 og mun Evrópusambandið væntanlega óska eftir samningaviðræðum við EES-EFTA ríkin um næsta tímabil, sem mun líklega ná yfir árin 2021–2028. Þess er að vænta að viðræður geti hafist í byrjun næsta árs. Í þessum kafla verður fjallað um eðli og stjórnskipulag Uppbyggingarsjóðs EES og stöðu hans innan flóru annarra Evrópusjóða.

1.1 Evrópusamstarf – staðsetning sjóðsins í flóru annarra evrópskra sjóða

Ísland á aðild að fjölda samstarfsáætlana Evrópusambandsins á grundvelli EES-samningsins. Þátttaka í Evrópuáætlunum býður upp á tækifæri til samstarfs á fjölmörgum sviðum en hver áætlun hefur sínar áherslur og markmið. Hægt er að sækja um styrki fyrir verkefni tengd menntun á öllum skólastigum, menningu og listum, rannsóknum og vísindum, jafnréttismálum og fyrirtækjasamstarfi, svo eitthvað sé nefnt. Umfang íslenskrar þátttöku í evrópskum samstarfsáætlunum hefur aukist töluvert yfir þau 25 ár sem Ísland hefur átt að þeim aðild. Milli 1995 og 2007 jukust styrkveitingar til íslenskra aðila rúmlega tvöfalt, úr 6 milljónum evra í 14 milljónir evra, og milli áranna 2007–2019 átti tvöföldun sér aftur stað upp í 30 milljónir evra. Ísland hefur greitt umtalsvert minna með áætlunum en íslenskir aðilar fá til baka í gegnum þátttöku og hafa skuldbindingar Íslands verið um helmingur þess í gegnum árin í krónum talið. Þó hefur bilið milli fjárhagslegra skuldbindinga Íslands til samstarfsins og styrkveitinga til íslenskra aðila minnkað síðastliðin ár, en árið 2019 voru skuldbindingarnar um 20 milljónir evra á móti 30 milljónum evra í styrkveitingar. Helstu áætlanir sem Ísland tekur nú þátt í á grundvelli EES-samningsins eru eftirfarandi:

Horizon 2020 rannsóknar- og nýsköpunaráætlun Evrópusambandsins

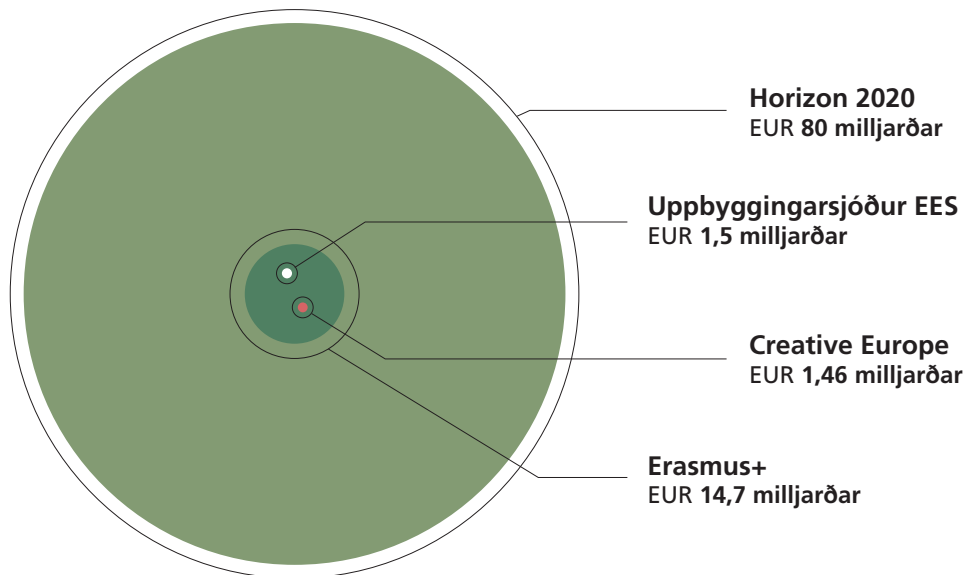
Erasmus+ mennta-, æskulýðs- og íþróttaráætlun Evrópusambandsins

European Solidarity Corps áætlun Evrópusambandsins um sjálfbærni- og samfélagsverkefni

Creative Europe menningar- og kvikmyndaáætlun Evrópusambandsins

Uppbyggingarsjóður EES áætlun um uppbyggingu samfélagslegra innviða og efnahags- og félagslegs jafnréttis

Stærð sjóða 2014-2020

Uppbyggingarsjóður EES - Hvað fjármagnar sjóðurinn?

- Uppbyggingarsjóður EES starfar samkvæmt fimm áherslusviðum:¹
- Nýsköpun, rannsóknir, menntun og samkeppnishæfni
- Samfélagsleg þátttaka, atvinnuþátttaka ungmenna og bættar aðstæður fátækra
- Umhverfis- og orkumál, samdráttur skaðlegra lofttegunda og að draga úr áhrifum loftslagsbreytinga
- Menning og listir, frjáls félagasamtök, bættir stjórnunarhættir og grundvallarréttindi
- Innanríkis- og dómsmál

¹ Nánari upplýsingar um áherslusvið tímabilsins 2014-2021 má finna í Blábók uppbyggingarsjóðsins: <https://eeagrants.org/resources/eea-and-norway-grants-2014-2021-blue-book-overview-supported-programme-areas>.

1.2 Uppbyggingarsjóður EES – sérstaða og helstu stjórnntæki

Það sem aðskilur Uppbyggingarsjóð EES einna helst frá öðrum Evrópusjóðum er annars vegar sterkt miðstjórnarvald í Brussel og hins vegar hvernig stjórnsýsla hans er uppbyggð með tilliti til áætlanasamstarfsaðila og landsskrifstofa. Hér verður greint ítarlega frá því hvernig stjórnsýsla sjóðsins virkar og hvaða hlutverki hver stjórnsýslueining fyrir sig þjónar. Stjórnntæki sjóðsins samkvæmt uppbyggingu hans eru eftirfarandi:

(a) **Stjórnarnefnd Uppbyggingarsjóðs EES (e. Financial Mechanism Committee – FMC).** Ákvörðunarvald Uppbyggingarsjóðs EES. Nefndin samanstendur af fulltrúum frá utanríkisráðuneytum Íslands, Liechtenstein og Noregs. Stjórnarnefndin mótar og samþykkir stefnu, reglugerðir og viðmiðunarreglur, samþykkir öll verkefni, tryggir umsjón með þeim og stýrir. Þórir Ibsen sendiherra veitir stjórnarnefndinni forstöðu fyrir Íslands hönd um þessar mundir.

(b) **Skrifstofa Uppbyggingarsjóðs EES (e. Financial Mechanism Office – FMO).** Skrifstofa sjóðsins í Brussel sem gegnir ákveðnu tengiliðshlutverki á milli framlagaríkja og viðtökuríkja. Skrifstofan er ein af stofnunum EFTA og veitir utanríkisráðuneytum Íslands, Liechtenstein og Noregs viðeigandi þjónustu. Frá og með 30. júní 2018 starfa 61 fastráðnir starfsmenn frá 18 ólíkum ríkjum á skrifstofunni.

(c) **Landsskrifstofa (e. National Focal Point – NFP).** Öll viðtökuríki hafa landsskrifstofu sem er ábyrg fyrir því að ná markmiðum Uppbyggingarsjóðsins. Þar að auki hafa landsskrifstofurnar heildarumsjón með og stýra sínum verkefnum. Flestar landsskrifstofanna eru staðsettar í viðeigandi ráðuneytum eða almennum stofnunum sem eru einnig ábyrgar fyrir stjórn ESB sjóða. Landsskrifstofan er fulltrúi viðtökuríkisins í samskiptum við stjórn sjóðsins.

(d) **Áætlunarstjórnandi (e. Programme Operator – PO).** Hver áætlunarstjórnandi er ábyrgur fyrir því að veita fjármagn til verkefna samkvæmt samþykktum skilyrðum, ásamt því að hafa eftirlit með áætlanainnleiðingu og árangri verkefna. Í flestum tilfellum er áætlunarstjórnandi opinber stofnun með sterk tengsl til áætlunarinnar, t.d. má nefna að áætlunarstjórnandi menningaráætlana er oft á tíðum viðkomandi menningarmálaráðuneyti.

(e) **Sjóðsstjórnandi (e. Fund Operator – FO).** Í sumum áætlunum er skrifstofu sjóðsins í Brussel treyst fyrir hlutverki áætlunarstjórnanda. Í þessum tilfellum er innleiðing áætlunarinnar eða sjóðsins framkvæmd af utanaðkomandi sjóðsstjórnanda sem valinn er í gegnum opið útboð. Landsmiðstöð ber hvorki fjárhagslega, né annars konar ábyrgð á innleiðingu áætlana eða sjóða þar sem skrifstofa sjóðsins er áætlunarstjórnandi.

(f) **Áætlanasamstarfsaðilar (e. Donor Programme Partners – DPP's).** Opinberir aðilar frá framlagaríkjunum þremur; Íslandi, Liechtenstein og Noregi, sem hafa ákveðið landsumboð til að veita faglega ráðgjöf varðandi samstarf á sínu sviði. Þessir aðilar vinna með mótaðilanum í viðtökuríkjum með það að markmiði að: veita sérþekkingu og stefnumiðaðri ráðgjöf um áætlanaskipulag og innleiðingu; greiða fyrir tengslamyndun; og hjálpa verkefnisskipuleggjendum að finna samstarfsaðila í framlagaríkjum fyrir verkefni. Sjóðurinn greiðir síðan á móti allan kostnað þessara aðila sem sitja í stýrihópi áætlana í ákveðnum löndum sem ákveðið er í hverri samningalotu sjóðsins fyrir sig. Alþjóðlegar stofnanir koma einnig inn í spilið hér og geta leikið sama hlutverk og áætlanasamstarfsaðilar með því að veita sérþekkingu og stefnumiðaða ráðgjöf á ákveðnum sviðum. Stofnanir sem hafa tekið upp slíkt hlutverk eru t.d. Evrópuráðið (e. Council of Europe) og Efnahags- og framfarastofnunin (e. Organization for Economic Co-operation – OECD). Alls eru 21 áætlanasamstarfsaðilar innan Uppbyggingarsjóðs EES, 18 þeirra eru norskir, tveir eru íslenskir og einn er frá Liechtenstein.

(g) **Verkefnasamstarfsaðilar (e. Donor Project Partners – DPP's)**. Bæði opinberir og einkaaðilar í framlagaríkjunum þremur; Íslandi, Liechtenstein og Noregi, geta tekið þátt í verkefnum á vegum sjóðsins sem verkefnasamstarfsaðilar (Donor Project Partners – DPP's). Þá er um að ræða verkefni sem verða til í kjölfar þess að viðtökuríkin 15 auglýsa eftir umsóknum um samstarfsverkefni í svokölluðum „opnum köllum“. Langstærstum hluta þeirra fjármuna sem ráðstafað er í gegnum Uppbyggingarsjóð EES, er veitt í gegnum útboð og samkeppnissjóði af þessu tagi. Viðtökuríkin gera sjálf tillögur um hvaða málaflokkum þau vilja starfa að í samstarfi við EES-EFTA ríkin þrjú.

1.3 Þátttaka, áherslur og staða Íslands

Íslenskir aðilar hafa tekið þátt í verkefnum á vegum áætlana EES-samstarfsins allt frá árinu 1994 en umfang þeirra hefur aukist töluvert, áherslusvið breikkað og viðtökuríkjum fjölgað úr fimm í fimmtán. Ísland leggur nú áherslu á verkefni á sviði rannsókna, nýsköpunar, menntunar og menningar, orku- og umhverfismála, samfélagslegra umbóta og málefna flóttamanna. Samvinna á sviði jarðvarma hefur fram til þessa verið fyrirferðarmest og er það málefnað sem krafist hefur mest fjármagns sé litið til íslenskrar þátttöku. Vilji er af hálfu íslenskra stjórnvalda til þess að halda slíkri samvinnu áfram í þeim viðtökuríkjum þar sem kostur er. Þá er það yfirlýst stefna utanríkisráðuneytisins að leggja áherslu á aðhald í rekstri sjóðsins ásamt því að verkefni sem unnin eru á vegum sjóðsins taki mið af íslenskum gildum. Þó er mikilvægt að hafa í huga að viðtökuríkin gera sjálf tillögur um hvaða málaflokkum þau vilja starfa að í samstarfi við EES-EFTA ríkin innan þeirra áherslusviða sem sjóðnum eru mörkuð og tilgreind eru í blábókinni.² Hins vegar er aukin áhersla lögð á tvíhliða verkefni á núverandi tímabili en samið er sérstaklega um þau við hvert viðtökuríki fyrir sig og skapast þar mikil tækifæri til þess að efla samskipti Íslands og einstakra viðtökuríkja. Tvíhliða verkefni milli framlagaríkja og viðtökuríkja eru nú um 2% af framlagi til sérhvers ríkis. Tafla 1 gefur mynd af þróun fjármagns uppbyggingarsjóðsins og fyrirrennara hans:

Tafla 1: Uppbyggingarsjóður EES og fyrirrennarnar hans 1994-2021

Sjóðstímabil	Framlag Íslands (EUR)	Heildarfjármagn (EUR)
Fjármagnskerfi 1994-1998	-	500.000.000
Fjármagnssjóður 1999-2003	-	119.600.000
Þróunarsjóður EFTA 2004-2009	-	740.000.000
Þróunarsjóður EES 2009-2014	27.200.000	993.500.000
Uppbyggingarsjóður EES 2014-2021	34.000.000	1.550.000.000*

*Sjóðstímabil var lengt úr fimm árum í sjö fyrir núverandi tímabil og heiti sjóðsins breytt.

2 Blábók uppbyggingarsjóðsins tekur saman allar helstu upplýsingar um sjóðstímabilið 2014-2021: <https://eeagrants.org/resources/eea-and-norway-grants-2014-2021-blue-book-overview-supported-programme-areas>.

Yfirsýn yfir þátttöku og áherslur tímabilin 2009-2014 og 2014-2021

Áherslur núverandi tímabils 2014-2021 má finna í heild sinni í Blábók sjóðsins og eru þær að stórum hluta áþekkar áherslum tímabilsins 2009-2014.

Tafla 2 veitir yfirsýn yfir hvers konar verkefni íslenskir aðilar tóku þátt í á tímabilinu 2009-2014 en þau voru samtals 317 ef talin eru með verkefni á sviði hreyfanleika (e. mobility), en 215 án slíkra verkefna. Þá sundurliðar *Tafla 3* þá markhópa sem verkefnin vörðuðu á sama tímabili.

Tafla 4 veitir yfirsýn yfir núverandi tímabil, 2014-2021, eins og gögn leyfa en framkvæmdatími tímabilsins stendur yfir til ársins 2024 og því liggja aðeins fyrir upplýsingar um 42 þátttökutíðir íslenskra aðila enn sem komið er, auk 31 verkefnis undir tvíhliða áætlunum sjóðsins sem varað geta til ársins 2025. *Tafla 5* veitir síðan yfirlit yfir þau verkefni úr tvíhliða hluta sjóðsins sem samþykkt hafa verið enn sem komið er á tímabilinu.

Tafla 2: Yfirlit verkefna með íslenskum samstarfsaðilum eftir áætlanasviði 2009-2014

Áætlanasvið	Fjöldi verkefna	Fjáruðhlutun (EUR)*
Samþætting sjávar- og landvatnsstjórnunar	1	1.891.648
Þjónusta við líffræðilegan fjölbreytileika og vistkerfi	4	891.439
Umhverfiseftirlit og samþætting skipulags og stjórnunar	2	9.463.217
Endurnýjanleg orka	12	7.043.889
Aðlögun að loftslagsbreytingum	4	1.264.614
Rannsóknir og tækniþróun á sviði umhverfismála og loftslagsbreytinga	1	328.594
Félagasamtakasjóður	69	5.193.817
Börn og ungmenni í áhættuhópum	3	1.490.533
Átak til minnkunar á ójöfnuði á landsvísu og til eflingar á félagslegri aðild	4	886.619
Lýðheilsuátaksverkefni	3	852.727
Samþætting kynja- og jafnréttissjónarmiða og efling jafnvægis vinnu og lífs	2	198.152
Varðveisla og endurbygging menningar- og náttúruarfleifðar	7	7.210.781
Efling fjölbreytni á sviði menningar og lista innan evrópskrar menningararfleifðar	46	5.610.761
Rannsóknir	8	4.775.660
Námsstyrkir	46	2.067.904
Tvíhliða skólastyrkjaáætlun	2	35.411
Heimilis- og kynbundið ofbeldi	1	160.120
Samtals	215	49.365.886
Samtals með verkefnum á sviði hreyfanleika	317	51.440.450

*Heildarupphæð samstarfsverkefna inniheldur bæði fjáruðhlutun til íslenskra aðila og aðila í viðtökuríkjum.

Tafla 3: Markhópar verkefna með íslenskum þátttökuaðilum 2009-2014

Markhópur	Fjöldi verkefna
Félög og fulltrúar félaga sem taka þátt í háskólastarfi, þ.m.t. stúdenta-, háskóla- og kennarafélög	2
Börn	40
Opinberir starfsmenn	24
Einstaklingar með fötlun	8
Doktorsnemar, nýdóttorar og rannsakendur	3
Aldraðir einstaklingar	3
Fyrirtæki og aðrir fulltrúar atvinnulífs í samvinnu við menntastofnanir	1
Frumkvöðlar	8
Háskólastofnanir	2
LGBTQ - samkynhneigðir-, tvíkynhneigðir- og trans einstaklingar	2
Yfirmenn, kennarar, þjálfarar, stjórnendur og annað starfsfólk á sviði umsýslu	10
Innflytjendur	1
Minnihlutahópar	10
Frjáls félagasamtök	28
Fólk í áhættuhópi fátæktar	1
Fólk með krabbamein	2
Fólk með smitsjúkdóma	2
Fólk með andleg veikindi	3
Fólk með sjaldgæfa sjúkdóma	1
Opinber- og einkasamtök, þ.m.t. sjálfseignarstofnanir og félagasamtök ábyrg fyrir miðlun menntunar og kunnáttu	6
Rannsóknarmiðstöðvar og aðrir aðilar á sviði aðstoðar við námserfiðleika	1
Rannsakendur eða vísindamenn	18
Rómafólk	3
Menntastofnanir og aðrir aðilar sem veita kennslu og/eða þjálfun á öllum stigum	13
Lítil og meðalstór fyrirtæki	6
Starfsfólk fyrirtækja á sviði kennslu, menntunar eða þjálfunar	2
Nemar	38
Nemar og starfsnemar á háskólastigi	10
Kennarar, þjálfarar, yfirmenn, stjórnendur og annað starfsfólk innan háskóla	20
Atvinnulausir einstaklingar	3
Polendur ofbeldis í nánnum samböndum	7
Ungt fólk	45

*Gögn úr DoRIS – verkefni á sviði hreyfanleika (e. mobility) eru undanskilin vegna ólíkra gagnaöflunaraðferða.

Tafla 4: Yfirlit verkefna með íslenskum samstarfsaðilum 2014-2021

Áætlun og viðtökuríki	Fjöldi verkefna	Íslenskir þátttökuaðilar	Fjáruðhlutun (EUR)
Byggðapróun - <i>Búlgaría</i>	1	Sveitarfélag	968.967
Efling jafnvægis vinnu og lífs - <i>Portúgal</i>	1	Ríkisstofnun	330.000
Félagasamtakasjóður - <i>Eistland</i>	4	Félagasamtök	299.331
Félagasamtakasjóður - <i>Slóvakía</i>	3	Félagasamtök	254.318
Rannsóknir - <i>Eistland</i>	2	Menntastofnun	116.138
Verkefni á sviði menntunar - <i>Pólland</i>	19	Menntastofnanir Sjálfseignarstofnanir	1.084.665
Verkefni á sviði menntunar - <i>Rúmenía</i>	7	Menntastofnanir	764.162
Verkefni á sviði menntunar - <i>Tékkland</i>	4	Menntastofnanir	240.814
Samtals	41		4.058.395

*Gögn úr GrACE, sótt 16.07.2020. Athuga skal að framkvæmd verkefna stendur til 2024 og er listinn því ekki tæmandi.

Tafla 5: Yfirlit yfir verkefni í tvíhliða áætlunum 2014-2021

Áætlanir og viðtökuríki	Fjöldi verkefna	Íslenskir þátttökuaðilar	Fjáruðhlutun (EUR)
Alþjóðleg lögreglusamvinna og sókn gegn glæpum - Pólland	1	Ríkisstofnun	90.000
Borgaralegt samfélag - Grikkland	2	Félagasamtök Ríkisstofnun	10.385
Efling jafnvægis vinnu og lífs - Portúgal	1	Ríkisstofnun	37.000
Endurnýjanleg orka, orkunýtni, orkuöryggi - Pólland	1	Ríkisstofnun	35.872
Góð stjórnsýsla, ábyrgar stofnanir, gegnsæi; Heimilis- og kynbundið ofbeldi - Litháen	1	Ríkisstofnanir	23.350
Mannréttindi, útfærsla á landsvísu - Tékkland	1	Ríkisstofnun	14.741
Menningarleg frumkvöðlastarfsemi, menningararfleifð og menningarsamstarf - Portúgal	1	Ríkisstofnun	8.894
Menningarleg frumkvöðlastarfsemi, menningararfleifð og menningarsamstarf - Pólland	5	Félagasamtök Menntastofnun	19.250
Menningarleg frumkvöðlastarfsemi, menningararfleifð og menningarsamstarf - Rúmenía	10	Félagasamtök Fyrirtæki Sjálfseignarstofnanir	32.160
Menningarleg frumkvöðlastarfsemi, menningararfleifð og menningarsamstarf - Tékkland	3	Félagasamtök	56.807
Menntun, námsstyrkir, lærlingsstöður og frumkvöðlastarfsemi ungmenna - Búlgaría	1	Sveitarfélag	4.511
Rannsóknir - Eistland	1	Ríkisstofnun	100.000
Rannsóknir - Tékkland	1	Ríkisstofnun	16.199
Rannsóknir; Umhverfismál og varðveiting vistkerfa - Tékkland	1	Ríkisstofnun	17.854
Viðskiptaþróun, nýsköpun og lítil- og meðalstór fyrirtæki - Pólland	1	Opinbert hlutafélag Menntastofnun	150.000
Samtals	31		617.024

*Gögn úr GrACE, sótt 16.07.2020. Athuga skal að framkvæmd verkefna í tvíhliða áætlunum stendur til 2025 og er listinn því ekki tæmandi.

2. Áætlanasamstarfsaðilar sjóðsins á Íslandi

Á Íslandi eru tveir áætlanasamstarfsaðilar framlagaríkis, annars vegar Rannís, sem gegnt hefur því hlutverki frá árinu 2004; og hins vegar Orkustofnun, frá árinu 2010. Báðar þessar stofnanir starfa í nánu samstarfi við stjórnvöld og aðila í viðtökuríkjum. Þeir aðilar sem taka að sér hlutverk áætlanasamstarfsaðila þurfa að uppfylla ákveðin skilyrði: Í fyrsta lagi þarf slíkur aðili að vera ríkisstofnun; í öðru lagi þarf sú ríkisstofnun að vera óháður aðili sem truflar ekki neinn markað í viðtökuríkjum með hagnaðarhugsjónum; í þriðja lagi þarf aðilinn að geta veitt sérþekkingu á einhverjum ákveðnum sviðum innan sjóðsins.

Bæði Rannís og Orkustofnun koma að verkefnum í viðtökuríkjum með sérþekkingu sinni og leiðsögn. Á sjóðstímabilinu 2009-2014 voru 614 þátttökutilvik (að meðtöldum námsstyrkjum) með aðkomu íslenskra aðila að verkefnum, sem dreifðust yfir samtján áætlanasvið. Allt frá verkefnum sem stuðla að líffræðilegri fjölbreytni og endurnýjanlegri orkunotkun yfir í verkefni á grundvelli kynjajafnréttis og forvarna barna og unglunga. Íslenskir þátttökuaðilar á þessu tímabili voru að mestu frjáls félagasamtök, meðalstór fyrirtæki, listasöfn og opinberar stofnanir, þá helst menntastofnanir. Styrkir sem bárust til verkefna sem íslenskir aðilar komu að á tímabilinu voru allt frá €1.432 og upp í €4.257.888. Mikill hluti verkefna falla undir námsstyrki (e. scholarships) sem eru talsvert fjölbreyttir og ná yfir afar breitt svið áherslna. Í þessum kafla er sjónum beint að íslenskum áætlanasamstarfsaðilum og þeim áætlunum sem þeir hafa tekið þátt í.

Tafla 6 veitir yfirsýn yfir þær áætlanir sem Rannís og Orkustofnun höfðu umsjón með sjóðstímabilið 2009-2014. Meirihluti áætlana sem Rannís annaðist voru á sviði námsstyrkja og tvíhliðaskólasamstarfs og numu fjáruþlutunir til þeirra 63% af heildarfjáruþlutun samstarfsáætlana undir stofnuninni. Þá féllu 37% heildarfjáruþlutunar samstarfsáætlana undir Rannís í hlut rannsóknaverkefna í Rúmeníu. Allar samstarfsáætlanir Orkustofnunar voru á sviði endurnýjanlegrar orku og voru þær í samstarfi við aðila í Ungverjalandi, Portúgal og Rúmeníu.

Tafla 6. Áætlanir með Rannís og Orkustofnun 2009-2014

Nafn áætlanasamstarfsaðila	Viðtökuríki	Áætlunarsvið	Fjáruðhlutun (EUR)
Rannís			
	Búlgaría	Námsstyrkir	1.500.000
	Tékkland	Námsstyrkir; Tvíhliða skólasamstarf	3.827.000
	Eistland	Námsstyrkir; Tvíhliða skólasamstarf	1.600.000
	Spánn	Námsstyrkir	3.918.000
	Ungverjaland	Námsstyrkir	2.978.500
	Pólland	Námsstyrkir; Tvíhliða skólasamstarf	15.000.000
	Rúmenía	Rannsóknir	20.000.000
	Rúmenía	Námsstyrkir	4.500.000
	Slóvenía	Námsstyrkir; Tvíhliða skólasamstarf	1.845.000
	Slóvakía	Námsstyrkir	1.917.500
Samtals			54.107.500
Orkustofnun			
	Ungverjaland	Endurnýjanleg orka	7.711.000
	Portúgal	Endurnýjanleg orka	4.000.000
	Rúmenía	Endurnýjanleg orka	12.270.000
Samtals			23.981.000

2.1 Rannís

Á núverandi tímabili (2014-2021) er Rannís áætlanasamstarfsaðili í eftirfarandi áætlunum fjögurra viðtökuríkja: Portúgal (nýsköpun), Póllandi (menntun), Rúmeníu (rannsóknir) og Tékklandi (menningu). Einnig leitast stofnunin við að sinna hlutverki þjónustuskrifstofu íslenskra samstarfsverkefna sjóðsins á sviði rannsókna, nýsköpunar, menntunar og menningar í öllum viðtökuríkjum og er það í samstarfi við utanríkisráðuneytið. Auk þjónustu við Uppbyggingarsjóðinn sinnir Rannís nú umsýslu fimm helstu áætlana sem Ísland tekur þátt í á grundvelli EES-samningsins og hefur stofnunin þróast í þá átt að verða helsti þjónustuaðilinn á Íslandi fyrir formlegt alþjóðlegt samstarf á sviði rannsókna, menntunar, menningar og nýsköpunar. Slík uppsetning býður upp á samlegð í þjónustu áætlana sem er mikilvæg í tilfalli Uppbyggingarsjóðsins þar sem hlutdeild umsýslu hans innan Rannís er nú aðeins um hálf stöðugildi. Er það útfært eftir framlagi sjóðsins á hverju tímabili.

Yfirsýn starfsmanna Rannís á evrópsku styrkjaumhverfi og mögulega íslenska þátttakendur í samstarfsverkefnum er í þessu samhengi afar mikilvæg þar sem þjónusta Rannís við Uppbyggingarsjóðinn felur í sér ýmis atriði. Þar má nefna kynningu á sjóðnum innanlands, móttöku heimsókna frá viðtökuríkjum auk þess að skipuleggja tengslamyndunarviðburði, fundi samstarfsnefnda og vinnustofur. Þá er þjónusta Rannís við Uppbyggingarsjóðinn ólík öðrum Evrópuáætlunum, meðal annars vegna uppsetningar sjóðsins þar sem landsskrifstofur viðtökuríkja (e. National Focal Points) annast umsýslu verkefna að mestu og skrifstofa Uppbyggingarsjóðsins (e. Financial Mechanism Office) annast útboð verkefna. Til samanburðar er Erasmus+ með landsskrifstofu á Íslandi sem gerir upp við Evrópusambandið auk aðila sem þjónusta áætlunina innan menntastofnana. Þá er Horizon 2020 miðstýrt frá skrifstofu áætlunarinnar í Brussel og hlutverk Rannís hérlendis að kynna sóknarfæri í sjóðnum fyrir íslenskum aðilum og aðstoða þá við að sækja um. Dreifstýrð umsýsla Uppbyggingarsjóðsins í viðtökuríkjunum, auk Brussel, er því með óhefðbundnu sniði og flæði upplýsinga um þátttöku íslenskra aðila í verkefnum sjóðsins samkvæmt því. Þó hefur miðlægur gagnagrunnur verið settur upp af skrifstofu Uppbyggingarsjóðsins að nafni GrACE (Grants Administration and Collaboration Environment) sem tekur saman upplýsingar frá viðtökuríkjum. Upplýsingar í GrACE byggja á framvinduskýrslum frá viðtökuríkjunum. Þess er að vænta að þegar fram líða stundir muni GrACE auðvelda aðgengi að heildstæðu yfirliti um þátttöku.

2.2 Orkustofnun

Af þeim 150 áætlunum Uppbyggingarsjóðs EES á tímabilinu 2009-2014 voru sjö á sviði endurnýjanlegrar orku.³ Að beiðni utanríkisráðuneytisins hefur Orkustofnun verið fulltrúi íslenskra stjórnvalda á þessu sviði sjóðsins síðan 2010. Hlutverk Orkustofnunar í verkefnum Uppbyggingarsjóðs EES er að aðstoða við að móta og framkvæma áætlanir og sinnir stofnunin eftirlitshlutverki með áætlunum í ákveðnum viðtökuríkjum í samstafi við þarlenda aðila, FMO í Brussel og samstarfsaðila í Noregi.

Á tímabilinu 2009-2014 kom Orkustofnun að orkuáætlunum í eftirfarandi viðtökuríkjum: Portúgal (Asóreyjum), Póllandi, Rúmeníu, Króatíu og Ungverjalandi. Gegndi Orkustofnun hlutverki áætlana-samstarfsaðila (e. Donor Programme Partner) í Ungverjalandi, Rúmeníu og Portúgal og hlutverki verkefnasamstarfsaðila (e. Donor Project Partner) í Póllandi og Króatíu. Í hlutverki áætlanasamstarfsaðila kom Orkustofnun að þremur áætlunum á tímabilinu 2009-2014: RONDINE-áætluninni í Rúmeníu, orkuáætlun í Ungverjalandi og GAia-áætluninni í Portúgal (Asóreyjum). Á núverandi tímabili sjóðsins 2014-2021 bættust samstarfsverkefni í Búlgaríu við og varð Orkustofnun einnig áætlana-samstarfsaðili í orkuáætlunum í Póllandi.

Helst hefur Orkustofnun veitt aðstoð við uppbyggingu á hitaveitum með nýtingu jarðhita en einnig hefur hún aðstoðað við útboð annarra verkefna og umsjón námskeiða til að stuðla að aukinni þekkingu í viðtökuríkjum. Jafnframt hefur stofnunin aðstoðað við og staðið að fjölda heimsókna og kynningafunda til Íslands frá viðkomandi löndum, sem og frá Íslandi til viðkomandi landa, til að efla tengsl og byggja upp samstarf aðila í þessum löndum, m.a. vegna væntanlegra útboða innan Uppbyggingarsjóðsins. Þar að auki hefur Orkustofnun veitt ráðgjöf og gert úttektir á möguleikum jarðhitaverkefna í viðkomandi löndum í gegnum tvíhliða verkefni á vegum sjóðsins um uppbyggingu hitaveitukerfa í sjö borgum og bæjum í Póllandi, Rúmeníu og Króatíu. Þannig hefur stofnunin komið að og veitt mikilvæga ráðgjöf sem stuðlar að enn stærri tækifærum í framtíðinni fyrir viðkomandi ríki þegar kemur að útboðsverkefnum fyrir aðila á markaði.

3 Ársskýrsla Orkustofnunar 2016, bls. 34.

Við vinnslu þessarar skýrslu var farið í töluverða gagnaöflun og greiningarvinnu í formi funda og viðtala til að öðlast betri skilning á hlutverki Orkustofnunar sem áætlanasamstarfsaðila ásamt hinum ýmsu verkefnum sem stofnunin hefur komið að, bæði á tímabilinu 2009–2014 og einnig á núverandi tímabili, 2014–2021. Innan stofnunarinnar er áhersla lögð á mikilvægi samskipta og samráðs, t.d. í gegnum heimsóknir sendinefnda viðtökuríkja til Íslands og öfugt. Þannig er traust byggt upp milli Íslands og viðtökuríkja og áhersla lögð á mannleg samskipti. Þar að auki gera slík tengsl útboð á verkefnum talsvert auðveldari fyrir aðra aðila á Íslandi og í viðtökuríkjum, eins og t.d. Póllandi.

Með Orkustofnun sem áætlanasamstarfsaðila hefur íslenskum stjórnvöldum tekist í gegnum sjóðinn að styrkja enn frekar þá „útflutningsafurð“ sem sérfræðipekking landsins á sviði endurnýjanlegrar orku er. Þetta hefur helst verið á sviði jarðvarmataekni, en líklegt er að umtalsverður markaður sé á því sviði í viðtökuríkjum þar sem verið er að umbreyta hitaveitukerfum frá hitun með kolum til jarðhita og annarrar endurnýjanlegrar orku, m.a. til að minnka CO² í aðgerðum vegna loftlagsmála. Þó svo að sérfræðipekking á sviði vatnsaflstækni sé einnig til staðar á Íslandi hafa slík verkefni verið afar lítil að umfangi á vegum sjóðsins. Má það helst rekja til þess að hagkvæmir orkukostir í vatnsafla hafa að miklu leyti þegar verið byggðir upp á viðkomandi svæðum. Þrátt fyrir það hafa fyrirtæki frá Íslandi tekið þátt í sumum af þeim fáu vatnsaflsverkefnum sem komið hafa til útboðs. Í heildina má því segja að framkvæmd orkuáætlunarinnar innan Uppbyggingarsjóðsins hafi tekist vel á Íslandi fyrir tímabilið 2009-2014.

Samanlagt hlutu þær orkuáætlanir sem Orkustofnun var áætlanasamstarfsaðili að 2009-2014 styrki upp á 21 milljón evra. Hér fyrir neðan verður ítarlega greint frá orkuáætlunum þremur og þeim hagkvæmnisathugunum sem Orkustofnun kom að í fimm borgum í Póllandi.

(a) **ROUNDINE-áætlunin í Rúmeníu – jarðhitanyting í Oradea, Beius og Ilfov-héraði.** Orkustofnun og Orkusjóður Rúmeníu hófu samstarf árið 2012 við að þróa orkuáætlun Rúmeníu. Í desember 2013 setti síðan þáverandi iðnaðar- og viðskiptaráðherra, Ragnheiður Elín Árnadóttir, hina svokölluðu ROUNDINE-áætlun í gang í Búkarest. Í framhaldi fór af stað útboð á verkefnum á vegum áætlunarinnar árið 2014 þar sem fjögur verkefni á sviði jarðvarma og vatnsafls voru valin; annars vegar þrjú jarðhitaverkefni í borginni Oradea og í Ilfov-héraði, og hins vegar hagkvæmnisathugun á jarðhitanytingu í Oradea og þar að auki í borginni Beius.⁴ 15% af áætluninni var styrkt af stjórnvöldum í Rúmeníu og 85% af Uppbyggingarsjóði EES. Heildaráætlunin hlaut þannig alls 12,3 milljóna evra styrk frá Uppbyggingarsjóði EES.

Verkefnið í Oradea fólst í að auka jarðhita í hitaveitukerfi borgarinnar á kostnað kolahitunar og hlaut styrk upp á þrjár milljónir evra. Verkefnið í Ilfov-héraði, sem fólst í að setja upp hitaveitukerfi með jarðhita fyrir spítala í sveitafélaginu Balotesti, hlaut styrk upp á 1,45 milljónir evra. Hagkvæmnisathuganirnar í Oradea og Beius urðu að veruleika sökum þess að annað verkefni í Rúmeníu á sviði jarðhita féll á endanum niður.

Orkustofnun náði að nýta þá fjármuni sem ætlaðir höfðu verið hinu verkefninu á talsvert skömmum tíma í hagkvæmnisáætlanir í Oradea og Beius og tókst með þessu móti að nýta til fulls það fjármagn sem verkefnum í þeirra umsjón hafði verið úthlutað af sjóðnum, sem ekki er alltaf raunin. Þessar hagkvæmnisathuganir sem Orkustofnun stýrði í samstarfi við bæjarstjórnir í Oradea og Beius auk fyrirtækja á markaði á Íslandi voru unnar á þann hátt að þær gætu nýst í útboðum og

4 Vert er að taka fram að eitt verkefnanna féll niður og var í staðinn ákveðið að gera hagkvæmnisathuganirnar sem nefndar eru hér að ofan.

verkefnum á þessum stöðum í framtíðinni, ekki síst í verkefnum Uppbyggingarjóðs EES fyrir næsta tímabil 2014-2021. Skýrslur fyrir verkefni má nálgast á heimasíðu Orkustofnunar.

Þess má geta að verkefni innan áætlunarinnar á sviði vatnsafls féll einnig niður en var það í umsjón Norðmanna. Í því tilfelli tókst hins vegar ekki að ráðstafa áætluðu fjármagni til nýrra verkefna í Rúmeníu enda aðstæður á því sviði erfiðar af margvíslegum ástæðum en Orkustofnun reyndi þar að aðstoða eftir bestu getu.

Þá var einnig sett á laggirnar þjálfunarnámskeið í jarðhita á vegum Jarðhitaskóla Sameinuðu þjóðanna í samstarfi við háskólann í Oradea.

(b) **GAia-áætlunin í Portúgal – jarðvarmavirkjun á Asóreyjum.** Í nóvember 2017 var 3 MW jarðvarmavirkjunin Pico Alto, á eyjunni Terceira sem er hluti af Asóreyjum, sett í gang. Alls hlaut bygging virkjunarinnar styrk upp á 4 milljónir evra frá Uppbyggingarsjóði EES. Við byggingu virkjunarinnar var notuð háhitaborhola sem var þar áður en íslenskri sérþekkingu var beitt við nýtingu hennar og var það íslenska ríkisstofnunin ÍSOR sem veitti jarðvísindalega ráðgjöf. Einnig var sett á laggirnar þriggja mánaða þjálfunarnámskeið á vegum Jarðhitaskóla Sameinuðu þjóðanna. Íslenska fyrirtækið Jarðboranir boraði holuna nokkru áður. Jarðvarmavirkjunin hefur reynst vel á eyjunni og veitir grunnafl inn á raforkukerfið. Jarðvarmavirkjunin leysir af hólmi olíu sem áður var flutt til eyjarinnar til raforkuframleiðslu með olíurafstöðvum. Virkjunin jók orkuöryggi eyjarinnar, orkusjálftæði og dró verulega úr losun kolefnis.

(c) **Orkuáætlun í Ungverjalandi – borhola í Kiskunhalas.** Áætlunin fólst einna helst í sérhæfðri kennslu í jarðhitamálum og kynningu á málefnum í borgum og bæjum í Ungverjalandi. Jarðhitaskóli Sameinuðu þjóðanna stóð meðal annars fyrir kennslunni sem byggðist á íslenskri sérþekkingu. Þar að auki var boruð tilraunahola í borginni Kiskunhalas, sem þó skilaði ekki nægjanlegum árangri til frekari verkefna, enda er ekki hægt, þrátt fyrir góðan undirbúning, að treysta fullkomlega á að finna jarðhita í nægjanlega miklu magni og hitastigi á viðkomandi landsvæði. Heildarstyrkur verkefnisins var 7,7 milljónir evra. Verkefnið fór töluvert seinna af stað en í hinum ríkjunum þar sem pólitísk afstaða ungverskra stjórnvalda tafði framkvæmd allra áætlana sjóðsins alveg fram til 2017.⁵ Ákveðnir pólitískir örðugleikar komu í veg fyrir að upphafleg áætlun í Ungverjalandi færi almennilega af stað. Borholan í Kiskunhalas náði ekki að skila sínu en stjórnvöld í Ungverjalandi höfðu sterkar skoðanir á því hvernig fjármunum á vegum sjóðsins væri dreift. Umfang þessarar áætlunar í Ungverjalandi hefði getað verið talsvert meira og skilað meira af sér en samt sem áður voru nokkrar tvíhliða heimsóknir sem styrktu tengsl.

(d) **Hagkvæmnisathuganir í Poddebice og fleiri borgum í Póllandi.** Mikill áhugi hefur verið á íslensku samstarfi á sviði endurnýjanlegrar orku í Póllandi um árabíl og hefur samstarf við aðila í Póllandi á vegum Orkustofnunar farið vaxandi. Á síðasta tímabili sá Orkustofnun meðal annars um tvær hagkvæmnisathuganir, annars vegar í Poddebice og hins vegar í fjórum öðrum borgum í Póllandi, en tilgangurinn var að auka þekkingu og efla forsendur fyrir samstarfi á milli Íslands og Póllands í framtíðinni, þá sérstaklega vegna útboða verkefna Uppbyggingarsjóðsins á tímabilinu 2014-2021.

Úr þessum verkefnum urðu til tvær skýrslur. Annars vegar skýrsla um Poddebice og hins vegar skýrsla um jarðhitatækifæri í fjórum borgum Póllands þar sem nákvæmlega er greint frá hinum ýmsu tækifærum á sviði jarðvarma víðsvegar um Pólland. Skýrslurnar má nálgast á heimasíðu

5 Nánar er hægt að lesa um verkefnið í ársskýrslu Orkustofnunar 2016, bls. 34.

Orkustofnunar. Tilgangur beggja skýrslanna var að byggja upp forsendur og gögn fyrir aukið samstarf þjóðanna á sviði jarðvarma í framtíðinni, meðal annars í tengslum við komandi áætlun Uppbyggingarsjóðs EES 2014-2021. Gerðar hafa verið ýmsar breytingar á framkvæmd áætlana og verkefna á milli tímabila. Ofan á áætlunartillöguna (e. programme proposal) sem telur um þrjátíu blaðsíður auk viðauka var gerð sú breyting á tímabilinu 2014-2021 að bæta við svokallaðri *hugmyndanoðu* (e. concept note) sem er aðeins tvær blaðsíður. Áætlanir eru síðan, líkt og á síðasta tímabili, ræddar á samráðsnefndarfundum (e. cooperation committee meeting) þar sem fulltrúar framlagaríkja, þar á meðal Orkustofnun, og fulltrúar viðtökuríkja hittast. Sé áætlunartillagan (e. programme proposal) samþykkt er áætlunarsamningur (e. programme agreement) undirritaður og í framhaldi eru köll gerð opinber. Hér á landi hafa köllin verið auglýst í blöðunum ásamt því að vera kynnt á heimasíðu Orkustofnunar og á samfélagsmiðlum hennar. Samtök atvinnulífsins og Íslandsstofa koma einnig að kynningu þeirra. Jafnframt hafa verið haldnir sérstakir kynningarfundir á Íslandi og í viðkomandi löndum um komandi útboð með fulltrúum og gestum frá viðkomandi löndum og fyrirtækjum og stofnunum frá Íslandi. Á núverandi tímabili, 2014–2021, tók Orkustofnun að sér hlutverk áætlanasamstarfsaðila fyrir Póllandi, Rúmeníu og Búlgaríu og mun Ungverjaland líklega bætast við.

Á núverandi tímabili, 2014–2021, tekur Orkustofnun virkan þátt í stóru verkefni í Póllandi. Sá áhugi sem verið hefur í Póllandi fyrir íslensku samstarfi á sviði endurnýjanlegrar orku náði ákveðnu hámarki á þessu ári með stórum fundi þar sem forseti Íslands, Guðni Th. Jóhannesson, og Lilja Alfreðsdóttir, mennta- og menningarmálaráðherra, tóku þátt í kynningu nýrrar áætlunar Uppbyggingarsjóðs EES um loftslags-, umhverfis- og orkumál í Póllandi. Viðvera forseta og ráðherra gerði það síðan að verkum að forseti Póllands, Andrzej Duda, mætti einnig á fundinn og hélt ávarp. Áætlunin er sú allra stærsta er varðar loftslags-, umhverfis- og orkumál á vegum Uppbyggingarsjóðsins en 140 milljónum evra verður varið til áætlunarinnar. Auk þess mun Pólland leggja til sömu upphæð í formi lána og styrkja þannig að heildarupphæð til verkefna verður um 280 milljónir evra. Umfang verkefnanna getur þó verið mun meira eða allt að rúmlega 400 milljónir evra þar sem styrkir Uppbyggingarsjóðsins eru einungis hluti af fjárhæð verkefna. Gert er ráð fyrir að áætlunin í Póllandi minnki árlega losun koltvíoxíðs (CO₂) um 600.000 tonn, 2 en til samanburðar er gert ráð fyrir að minnka losun CO₂ á Íslandi árlega um 100.000 tonn fram til 2030.

Áætlunin hefur átt sér rúmlega fjögurra ára aðdraganda þar sem talsverður fjöldi funda hafa þurft að eiga sér stað til undirbúnings. Orkustofnun stóð nýverið að útgáfu yfirgripsmikillar skýrslu sem snýr að samstarfsverkefnum í Póllandi og leggur grundvöll að framtíðarsamstarfi Íslands og Póllands í orkumálum en fjármagn úr Uppbyggingarsjóðnum var nýtt til gerðar hennar.

Auk þessara verkefna er Orkustofnun einnig áætlanasamstarfsaðili í orkuáætlun í Búlgaríu (BGENERGY2.001) á núverandi tímabili, sem hefur það að markmiði að auka orkunýtingu t.d. með nútímavæddri götulýsingu og auka tækninotkun, og stuðlar þannig að auknum samdrætti í losun gróðurhúsalofttegunda. Þar að auki má nefna eins konar framhald af RONDINE-áætluninni frá síðasta tímabili sem er þó öðruvísi þegar kemur að tæknilegum stjórnsýsluatriðum. Orkustofnun er enn áætlanasamstarfsaðili, líkt og síðast, en nú er það skrifstofa Uppbyggingarsjóðsins (e. Financial Mechanism Office) sem þjónar hlutverki áætlunarstjórnanda (e. Programme Operator) og Innovation Norway sem fer með hlutverk sjóðsstjórnanda (e. Fund Operator) í stað ríkisstofnunar Rúmena AFM, líkt og raunin var síðast.

3. Upplifun íslenskra verkefnasamstarfsaðila

Rannsakendur höfðu samband við alla íslenska verkefnasamstarfsaðila á sjóðstímabilinu 2009-2014 sem hægt var að ná í og voru þeir beðnir um annað hvort veita viðtal eða svara spurningum í gegnum spurningalista. Góður árangur náðist í þessum málum þó svo að erfitt hafi reynst að ná í suma þátttökuaðila sökum þess tíma sem liðinn er frá sjóðstímabilinu. Þá hafa einnig sumar stofnanir og fyrirtæki verið lögð niður síðan tímabilinu lauk árið 2014. Hálfstöðluð (e. semi-structured) viðtöl voru tekin við níu íslenska þátttökuaðila á sjóðstímabilinu 2009-2014 og svöruðu samtals 31 aðili frá sama tímabili spurningalista um þátttöku þeirra og upplifun af Uppbyggingarsjóði EES (Sjá spurningalista í heild aftast – Viðauki I). Bæði spurningalistinn og viðtalsspurningarnar voru hannaðar með það að markmiði að fá sem skýrasta innsýn inn í upplifun íslenskra þátttökuaðila af samstarfi þeirra á vegum sjóðsins. Tölvupóstar voru sendir á alla íslenska þátttökuaðila á sjóðstímabilinu 2009-2014 með upplýsingum um verkefnið, beiðni um að svara spurningalistanum og hvort að viðkomandi væri til í að veita viðtal um sína aðkomu/upplifun varðandi Uppbyggingarsjóð EES. Viðtöl voru tekin við níu aðila. Viðmælendur voru valdir þannig að þeir gæfu eins fjölbreytta mynd af mengi þátttökuaðila og mögulegt var. Viðtölin fóru bæði fram í persónu sem og í gegnum netið eftir því sem aðstæður leyfðu. Allir viðmælendur veittu samþykki sitt fyrir því að viðtal þeirra yrði tekið upp og notað í vinnslu þessarar skýrslu. Hér verður annars vegar greint ítarlega frá því hvernig níu íslenskir þátttökuaðilar upplifðu samstarfið innan verkefna á vegum sjóðsins og hins vegar verður dregin upp tölfræðileg mynd af upplifun allra aðilanna sem haft var samband við og svöruðu spurningalistanum.

3.1 Útkoma spurningalista

1. Yfirlit

Fjölbreyttur hópur íslenskra þátttökuaðila svaraði spurningalistanum og voru þar á meðal níu félagasamtök, sex fyrirtæki, þrjár ríkisstofnanir og fjórir háskólar. Þá hefur tæplega helmingur þátttökuaðila tekið þátt í þremur eða fleiri samstarfsverkefnum og inniheldur úrtakið verkefni í öllum viðtökuríkjum nema Króatíu, þar sem aðeins eitt samstarfsverkefni við íslenskan aðila var á tímabilinu 2009-2014.

Yfirlit yfir þátttakendur í verkefnum 2009-2014 sem svöruðu könnun

Flokkur	Íslenskir verkefnasamstarfsaðilar
Félagasamtök	Kvennaathvarfið Sjálfstæðu leikhúsin Ás styrktarfélag Einhverfusamtökin SAFT - Samfélag, fjölskylda og tækni Miðstöð slysavarna barna Samtök kvenna af erlendum uppruna* CP Ísland Örtækni
Sjálfseignarstofnun	Citizens Foundation ReykjavíkurAkademían Evrís Foundation
Fyrirtæki	Nínukot InterCultural Iceland Vélvík Háskólafélag Suðurlands LÓKAL Gagarin
Einstaklingsfyrirtæki	Evrís The Sunna Gunnlaugs Trio
Ríkisstofnun	ÍSOR - Íslenskar Orkurannsóknir Skógræktin Jarðhitaskóli GRÓ
Borg/sveitarfélag	Akureyrarbær Heilbrigðiseftirlit Kjósarsvæðis Uppsveitir Árnessýslu /Bláskógabyggð
Háskóli	Háskólinn á Akureyri Háskólinn á Bifröst Háskóli Íslands Háskólinn í Reykjavík
Menntaskóli	Kvennaskólinn í Reykjavík

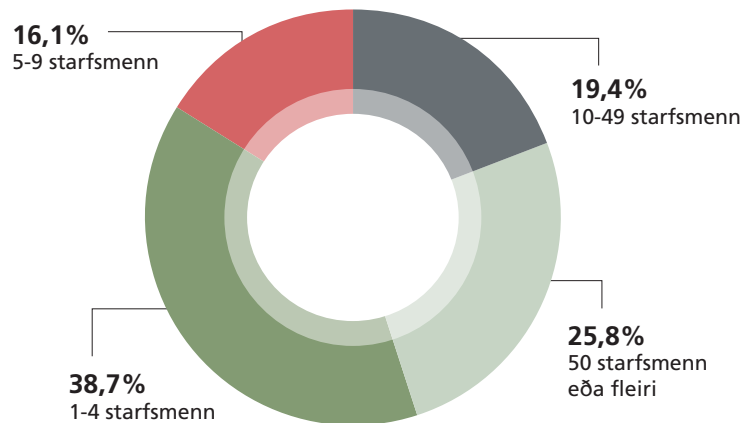
* Tveir starfsmenn frá Samtökum kvenna af erlendum uppruna svöruðu fyrir tvö mismunandi verkefni

Fjöldi starfsmanna þátttökuaðila

Íslenskir þátttökuaðilar í könnuninni tilheyrast flestir hópi lítilla og meðalstórra fyrirtækja, stofnana og samtaka eða 74,2%. Þar af eru næstum 40% fyrirtækja lítil með 1-4 starfsmenn. Þá telja 25,8% þátttökuaðila 50 starfsmenn og fleiri.

Fjöldi starfsmanna í þinni stofnun

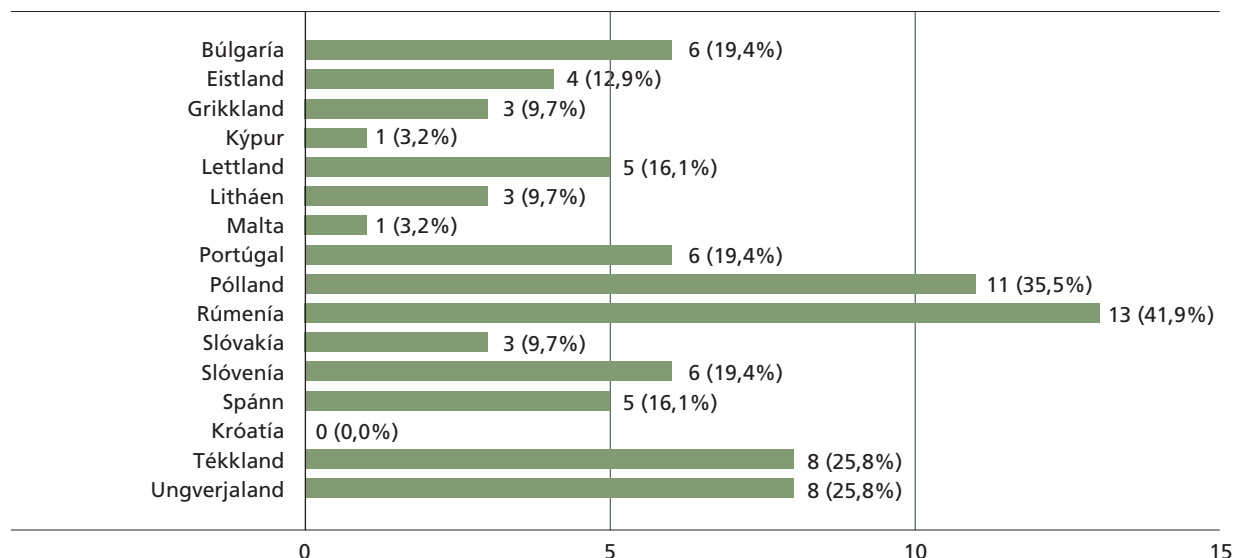
(31 responses)

Yfirlit yfir samstarfslönd verkefna

Þeir íslensku aðilar sem tóku þátt í verkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðsins á tímabilinu 2009-2014 og svöruðu könnuninni hafa í heild sinni reynslu af samstarfi í öllum viðtökuríkjum nema Króatíu, en þar var aðeins eitt verkefni með íslenskum aðila á tímabilinu af 215 samstarfsverkefnum. Þau þrjú viðtökuríki sem flest íslensk samstarfsverkefni voru innan (Pólland, Rúmenía og Tékkland) eru einnig þau sömu í úrtaki skýrslunnar og er úrtakið að því leyti nokkuð endurspeglandi.

Hvert/hver voru samstarfslönd verkefnana?

(31 responses)

Áætlunarsvið verkefna 2009-2014

Verkefni	Svör	%
Viðskiptaþróun, nýsköpun fyrir lítil og meðalstór fyrirtæki	2	6,4
Rannsóknir	2	6,4
Menntun, námsstyrkir, námssamningar og frumkvöðlastarfsemi ungs fólks	8	25,8
Jafnvægi milli vinnu og einkalífs	-	-
Samskipti á vinnumarkaði – mannsæmandi störf	-	-
Evrópskar lýðheilsuáskoranir	2	6,4
Þátttaka og valdefling Rómafólks	2	6,4
Börn og ungmenni í áhættuhópi	-	-
Þátttaka ungmenna á vinnumarkaði	1	3,1
Staðbundin þróun og að draga úr fátækt	-	-
Umhverfi og vistkerfi	2	6,4
Endurnýjanleg orka, orkunýtni og orkuöryggi	2	6,4
Mildun loftslagsbreytinga og aðlögun (PA07)	1	3,1
Menningarleg frumkvöðlastarfsemi, menningararfur og menningarsamvinna	5	16,1
Frjáls félagasamtök	2	6,4
Góðir stjórnunarhættir, ábyrgar stofnanir og gagnsæi	1	3,1
Mannréttindi – innleiðing á landsvísu	-	-
Alþjóðleg vernd og fólksflutningar	-	-
Fangelsismál og gæsluvarðhald	-	-
Alþjóðleg lögreglusamvinna og barátta gegn afbrotum	-	-
Skilvirkni og afköst dómskerfisins, efling réttarríkisins	-	-
Heimilis- og kynbundið ofbeldi	1	3,1
Varnir gegn og undirbúningur fyrir hamfarir	-	-
Heildarfjöldi:	31	

Hlutverk íslenskra aðila innan samstarfsverkefna

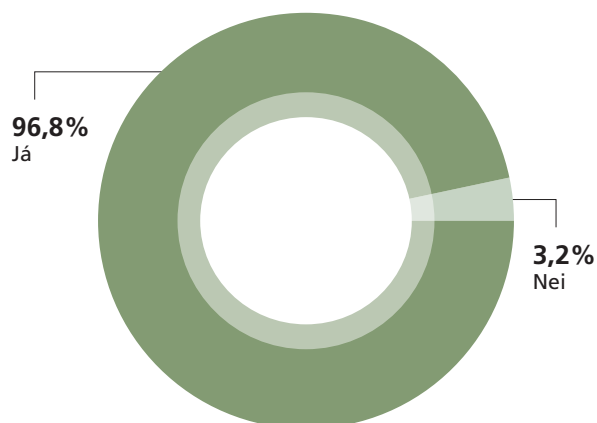
Hlutverk íslenskra þátttökuaðila í samstarfsverkefnum eru heilt yfir fjölbreytt en upp úr stóðu ráðgjafastörf og umsjón fræðslu. Í könnuninni voru þátttakendur beðnir um að svara opinni spurningu varðandi meginhlutverk sinnar stofnunar, fyrirtækis eða samtaka. Þriðjungur svara sneri að námskeiðahaldi, fræðslu og rannsóknum og fimmtungur að ráðgjöf og miðlun sérfræðipækkingar. Önnur svör voru sértækari, svo sem framkoma á farand-tónlistarhátíð, uppsetning sviðsverka, aðstoð við gagnaöflun, hönnun á gagnvirkum sýningum og uppsetning vinnustaðar fyrir fatlaða á sviði rafeindaiðnaðar og ræstinga.

Reynsla þátttakenda á alþjóðavísu

Yfirgnæfandi meirihluti íslenskra þátttökuaðila sem svöruðu spurningalistanum höfðu reynslu af störfum á alþjóðavettvangi fyrir upphaf samstarfsverkefnanna. Um 10% stofnana, samtaka og fyrirtækja höfðu aðeins starfað á Norðurlöndunum áður, en 77% höfðu starfað víðar í Evrópu. Þá leiddu hálfstöðluð viðtöl við íslenska þátttökuaðila einnig í ljós að fyrri tengsl í viðtökuríkjum skipta máli varðandi þátttöku í verkefnum en í flestum tilfellum er það erlendi aðilinn sem hefur frumkvæði að því að finna íslenskan samstarfsaðila. Sem dæmi var það fyrir tilstilli tengsla rúmensks prófessors í verkfræðideild Háskóla Reykjavíkur að skólinn tók þátt í tveimur samstarfsverkefnum í Rúmeníu. Þá höfðu rúmenskir aðilar samband við hann og óskuðu eftir samstarfi. Í þessu samhengi nefndi framkvæmdastjóri leiðandi ráðgjafafyrirtækis á sviði þátttöku í Uppbyggingarsjóðnum að íslenskir aðilar hafi sjaldnast frumkvæði að þátttöku í verkefnum en ýmsar ástæður hafa verið nefndar af viðmælendum sem virðast liggja því að baki. Þar má helst nefna skort á tíma, starfsfólki og þekkingu á sjóðnum, kröfur um mótframlög og að ávinningur af þátttöku sé óljós fyrir mögulegum nýliðum.

Hefur þín stofnun/fyrirtæki starfað á alþjóðavettvangi?

(31 responses)

2. Samskipti við erlenda aðila

Yfirlit yfir hvernig fyrstu kynni áttu sér stað

Tengslamyndunarfundir/ráðstefnur/málstofur - 7 (20,6%)

Fyrri kynni - 8 (23,5%)

Í gegnum þriðja aðila - 7 (20,6%)

Með hjálp regnhlífasamtaka - 0 (0%)

Í gegnum tölvupóst eða síma - 7 (20,6%)

Ég veit það ekki - 1 (2,9%)

Tengslamyndunarfundir og fyrri kynni aðallega - 1 (2,9%)

Óskað var eftir samvinnu Örtækni vegna verkefnis - 1 (2,9%)

Hittum þessa aðila á Culture-ráðstefnu í Frakklandi - 1 (2,9%)

Bæði í gegnum fyrri kynni (samstarf) en einnig tengslaráðstefnur og tölvupósta - 1 (2,9%)

Yfirlit yfir hvort þátttakendur höfðu hitt erlenda samstarfsaðilann áður en verkefnaumsókn var send inn

Já - 12 (38,7%)

Nei - 13 (41,9%)

Veit það ekki - 2 (6,5%)

Alla vega í einu tilviki - 1 (3,2%)

Stundum - 1 (3,2%)

Bæði já og nei, stundum, stundum ekki - 1 (3,2%)

Í sumum verkefnum hafa samstarfsaðilar fundað áður en umsókn var send inn en í öðrum verkefnum hafa það bara verið símafundir og tölvupóstar - 1 (3,2%)

Yfirlit yfir hversu mikla rödd íslenskir þátttakendur höfðu í þróun hugmyndavinnu verkefna í umsóknarferlinu

Samkvæmt niðurstöðum spurningalistans má sjá að áhrif íslenskra verkefnasamstarfsaðila á hugmyndamótun hafi verið talsverð. Þó má sjá samkvæmt sömu gögnum að aðkoma að gerð samninga fyrir verkefni hafi verið heldur fjölbreyttari.

Þegar spurt var um hversu mikla rödd þátttökuaðilar höfðu í þróun hugmyndavinnu verkefnisins í umsóknarferlinu voru svörin eftirfarandi: Sex (19,4%) svöruðu að þeir höfðu haft mjög mikla rödd, fjórtán (45,2%) sögðust hafa haft mikla rödd, sjö (22,6%) kváðust hvorki hafa haft mikla né litla rödd í umsóknarferlinu, einn (3,2%) sagðist hafa haft litla rödd og að lokum sögðu þrír (9,7%) hafa haft afar litla rödd.

Þegar kom að þátttöku í því að útbúa samninga milli þeirra og erlendra samstarfsaðila svöruðu þátttökuaðilar á eftirfarandi hátt: fjórir (12,9%) tóku ekki þátt í að útbúa samninga, fimm (16,1%) tóku afar lítinn þátt, níu (29%) tóku lítinn þátt, tveir (6,5%) kváðust hvorki hafa tekið né ekki tekið þátt, níu (29%) kváðust hafa tekið mikinn þátt og að lokum kváðust tveir (6,5%) hafa tekið mjög mikinn þátt.

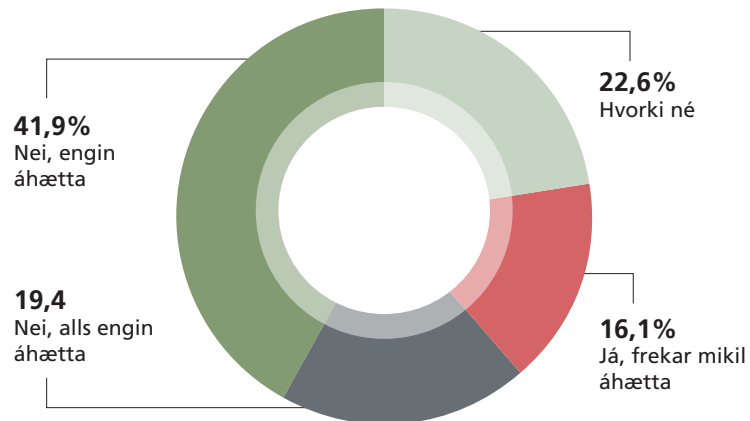
3. Fjármál***Hlutfall heildarkostnaðar samstarfsverkefna greiddur af Uppbyggingarsjóði EES***

Þátttakendur í könnuninni voru beðnir að svara opinni spurningu varðandi hversu stórt hlutfall heildarkostnaðar samstarfsverkefna þeirra var greitt af Uppbyggingarsjóðnum. 10% þátttakenda sagði allan kostnað hafa verið greiddan, þriðjungur taldi meginhluta hafa verið greiddan (frá 66% og upp í 90% heildarkostnaðar), 13% svarenda sögðu um helming kostnaðar hafa verið greiddan (40-50%) og 30% svarenda höfðu ekki nægar upplýsingar til að svara spurningunni. Þá voru þrír þátttakendur (9,7% svarenda) sem nefndu sérstaklega að þau hafi ekki fengið greiðslu fyrir sitt vinnuframlag, þar á meðal fyrirtæki með sérfræðipækkingu á sínu sviði.

Hvað varðar upplifun svarenda af fjárhagslegri áhættu við þátttöku í verkefnum, þá töldu 19,4% alls enga áhættu fóligna í þátttöku, 41,9% upplifðu ekki mikla áhættu, 22,6% svöruðu „hvorki né“ en 16,1% töldu frekar mikla áhættu við þátttöku. Mikilvægt er þó að athuga að í hópi þeirra sem töldu mikla fjárhagslega áhættu fóligna í verkefnum voru 78,6% sammála því að sú áhætta hafi borgað sig.

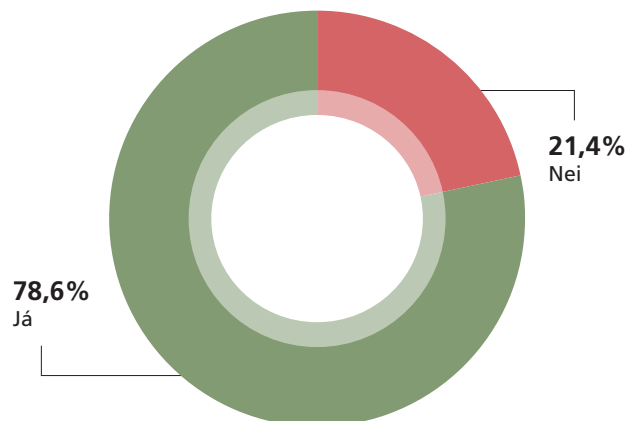
Telur þú að fjárhagsleg áhætta hafi falist í þátttöku ykkar í verkefninu?

(31 responses)

Ef svarið við fyrri spurningu var já, telur þú að sú áhætta hafi borgað sig?

(31 responses)

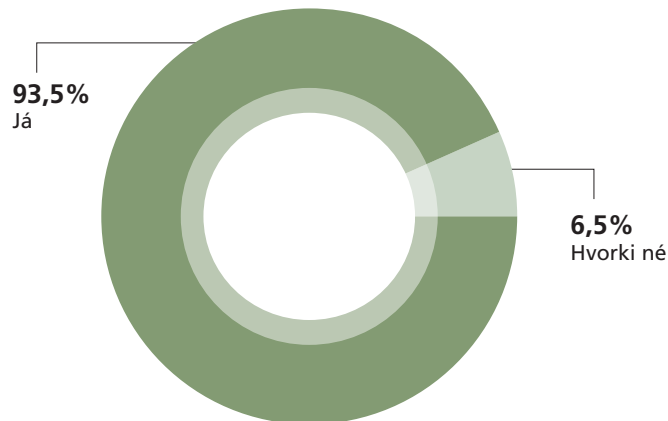

4. Ávinningur og áskoranir

Upplifun af verkefninu á faglegum grundvelli

Var verkefnið áhugavert á faglegum grundvelli?

(31 responses)

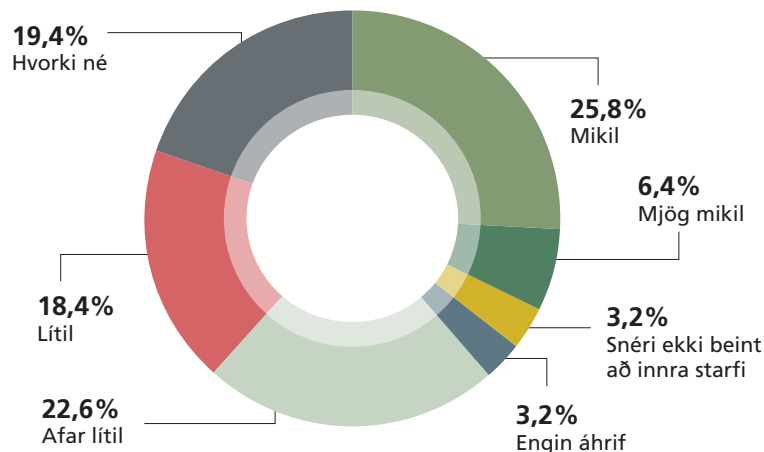

Áhrif verkefnasamstarfs á starfsferla íslenskra þátttökuaðila

Þegar spurt var um áhrif verkefnasamstarfs á tæknileg atriði innan þeirra stofnana, fyrirtækja og samtaka sem svöruðu spurningalistanum voru svörin fjölbreytt, þó svo að segja megi að áhrifin hafi frekar verið minni heldur en meiri. Útkoma svaranna leiddi eftirfarandi í ljós: Tveir (6,5%) þátttökuaðilar svöruðu að verkefnið höfðu haft mjög mikil áhrif á þeirra starfsferla, átta (25,8%) svöruðu að áhrifin höfðu verið mikil, sex (19,4%) svöruðu að áhrifin höfðu hvorki verið mikil né lítil, sex (19,4%) svöruðu að áhrifin höfðu verið lítil, sjö (22,6%) svöruðu að áhrifin hefðu verið mjög lítil, einn (3,2%) svaraði því að áhrifin hefðu verið engin og að lokum svaraði annar (3,2%) að verkefni þeirra hefði ekki beint snúið að innra starfi.

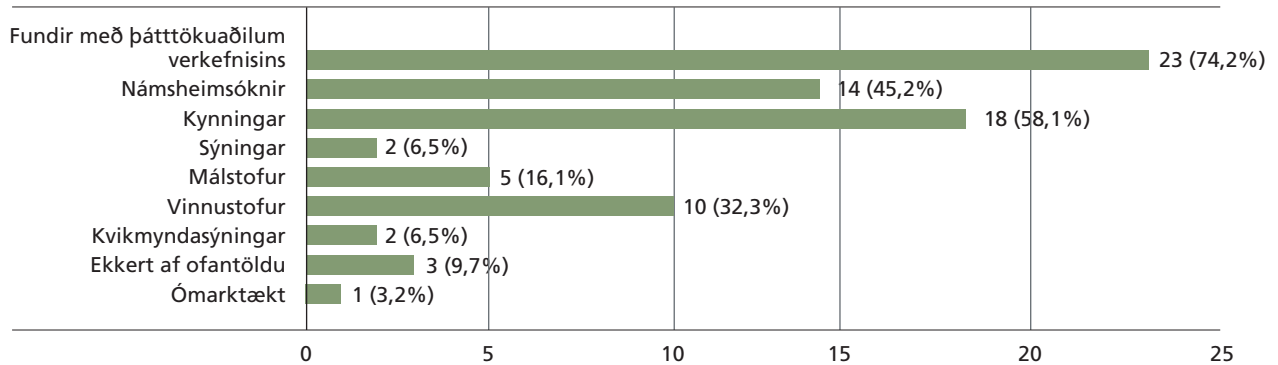
Á skalanum 1-5, hefur verkefnið haft áhrif á starfsferla innan þinnar stofnunar/fyrirtækis/samtaka?

(31 responses)

Útfærsla þess verkefnishluta er átti sér stað á Íslandi

Hefur eitthvað af neðantöldu verið gert á vegum verkefnisins á Íslandi (31 responses)

Áhugi á frekara samstarfi á vegum Uppbyggingarsjóðs EES

Þegar íslenskir þátttökuaðilar voru spurðir hvort þeir hefðu áhuga á frekara samstarfi á vegum Uppbyggingarsjóðs EES í framtíðinni í ljósi reynslu sinnar voru svörin skýr en rúmlega tveir þriðju voru hlyntir slíku. Svörin voru eftirfarandi: Tuttugu og einn (67,7%) þátttökuaðili taldi sig hafa áhuga á áframhaldandi samstarfi, átta (25,8%) þátttökuaðilar hefðu mögulega áhuga, einn (3,2%) þátttakandi var ekki viss og að lokum sagði annar (3,2%) þátttökuaðili að hann hefði ekki áhuga.

Heildarávinningur verkefna að mati þátttökuaðila

Þegar horft var til heildarávinnings verkefna, hversu gefandi þau voru, bæði á meðan á þeim stóð og eftir framkvæmd þeirra voru þátttökuaðilar beðnir um að svara opinni spurningu með tilliti til upplifunar þeirra af þeim. Það sem var helst áberandi í þeim svörum var að talsvert margir þátttökuaðilar nefndu sérstaklega að tengslanet hafi stækkað með samskiptum við fjölbreyttan hóp samstarfsaðila, ásamt kosti þess að kynnast nýju starfs- og menningarumhverfi. Þar að auki nefndu margir þátttökuaðilar þekkingarmiðlun og aukna þekkingu á hinum ýmsu málum er við kom starfi þeirra. Að lokum má nefna að nokkrir þátttökuaðilar töldu samvinnuna og samstarfið hafa verið mjög gefandi.

Ásamt þessu var ýmislegt annað sem þátttökuaðilar beindu sjónum að. Þar má t.d. nefna atriði eins og að koma fram á nýjum markaði, að finna fyrir áhuga aukast samhliða verkefnum, að samstarfsandi hafi verið góður þrátt fyrir ólíkan bakgrunn þátttakenda, að finna hvernig farsæl íslensk verkefni hafa verið flutt út til annarra landa og vitundarvakning í viðtökuríkjum.

Það sem þátttökuaðilum þótti mest krefjandi í umsóknarferlinu og samstarfinu

Spurt var opinna spurningar um það hvað þátttökuaðilum þótti mest krefjandi í umsóknarferlinu og samstarfinu en þar var skrifræði áberandi svar. Prettán af þrjátíu og einum þátttökuaðila nefndu sérstaklega skrifræði og flókna pappírsvinnu tengda samstarfsverkefnunum. Ásamt þessu nefndu fjórir að tungumálaörðuleikar hafi verið krefjandi og fjórir greindu frá menningarmismun sem hefði stundum birst í árekstrum í vinnuumhverfi og mismunandi skilningi á ýmsum hlutum. Einnig greindu aðrir frá atriðum eins og ógagnsæi af hálfu erlenda samstarfsaðilans og ósamræmi milli launagreiðslna og vinnuframlags.

Í takt við áberandi upplifun verkefnasamstarfsaðila af skrifræði má sjá útkomu svara við annarri spurningu þar sem sjá má svör þátttökuaðila við því hversu mikið skrifræði þeir upplifðu í umsóknarferlinu, sem birtist í því að tæplega 68% svarenda upplifðu skrifræði að einhverju leyti.

5. Upplýsingaborð og miðlægt upplýsingakerfi

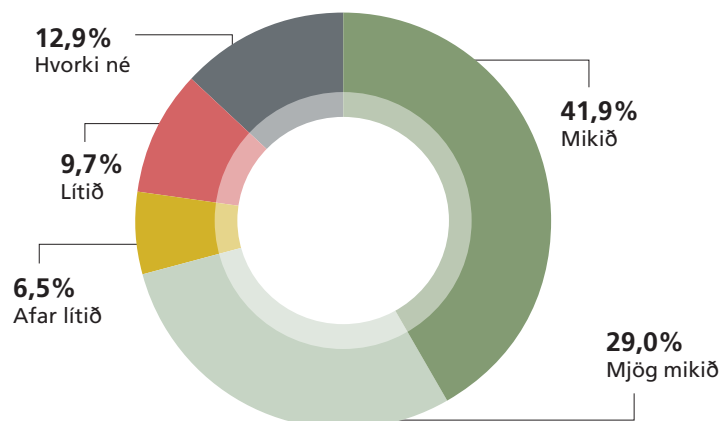
Stór meirihluti svarenda telur að upplýsingaborð eða miðlægt upplýsingakerfi fyrir Uppbyggingarsjóðinn á Íslandi myndi gagnast þeim. Þó svöruðu 12,9% „hvorki né“, 9,7% „lítið“ og 6,5% „afar lítið“. Svarendur voru einnig beðnir að haka við þau atriði sem þeir myndu helst þurfa aðstoð við varðandi þátttöku í verkefnum sjóðsins, ef einhver. Yfir helmingi svarenda þætti gagnlegt að hafa betri yfirsýn yfir hvaða verkefni eru í boði hverju sinni, 29% myndi vilja aðstoð við að finna erlenda samstarfsaðila og 22,6% myndi vilja aðstoð við fyrstu skrefin í umsóknarferlinu. Þá svöruðu 25,8% „ekkert af ofantöldu“ en opin spurning um það hvað þátttakendum fannst ábótavant við aðstoð í umsóknarferlinu, ef eitthvað, leiddi ýmislegt í ljós í framhaldi.

Fjórðungur svaraði að aðkoma þeirra að umsóknarferlinu hafi verið lítil eða engin og þar á meðal nefndi einn aðili að honum fyndist umsóknarferlið í Uppbyggingarsjóði EES „auðveldasta styrkumsóknarferlið þar sem mest öll pappírsvinnan er í höndum samstarfsþjóðanna“. Aftur á móti voru aðrir sem töldu það ókost að því leyti að þeir töldu gagnsæi ekki fullnægjandi. Þá vildi einn aðili geta leitað til óháðs fagaðila til að fá vitneskju um verkefnið í heild og hvernig styrkurinn yrði nýttur. Aðrir aðilar nefndu að sérþekkingu vantaði á reglugerðarumhverfi viðtökuríkja sjóðsins og framsetningu skjala auk tungumálaörðugleika.

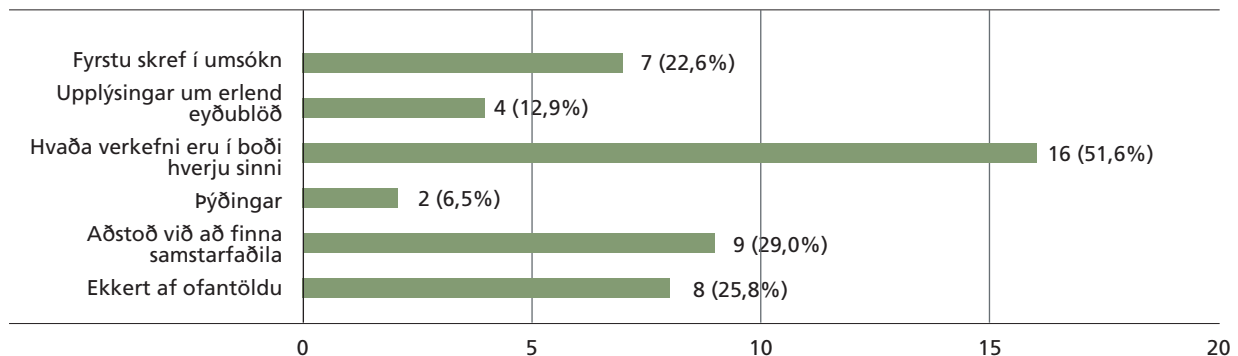
Þá nefndu tveir aðilar sérstaklega að fulltrúar Rannís og erlendra samstarfsstofnana annars vegar og fulltrúar Mannréttindaskrifstofu Íslands hins vegar hefðu staðið sig vel í að svara þeim spurningum sem upp komu varðandi umsóknarferlið og þátttöku í verkefnum. Þó væri það hindrun hve breytilegt ferlið er milli landa og oft flókið. Einnig var það nefnt að erfitt væri að komast í samband við aðila í viðtökuríkjum til að kynna sig, sitt áhugasvið og þá þekkingu og reynslu sem hægt væri að bjóða í samstarfsverkefnum. Að lokum taldi einn þátttakenda að það myndi hjálpa mikið ef íslensk stjórnvöld gæfu út opinbera launataxta á ensku sem hægt væri að styðjast við í umsóknarferlinu þar sem of mikill tími hefur farið í að sannfæra samstarfsaðila um háan launa- og rekstrarkostnað á Íslandi samanborið við viðtökuríkin.

Á skalanum 1-5, Hversu mikið telur þú að upplýsingaborð fyrir sjóðinn/miðlægt upplýsingakerfi á Íslandi myndi gagnast þinni stofnun/fyrirtæki/samtökum?

(31 responses)

Hvað af eftirtöldu myndir þú helst þurfa aðstoð við? (31 responses)

6. Horft fram á við: Hvernig er hægt að auka þátttöku?

Í lok könnunar var þátttakendum gefinn kostur á að svara opnum spurningum annars vegar varðandi tillögur sem bætt gætu aðgengi og þátttöku íslenskra aðila í verkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðsins og hins vegar varðandi annað sem þeir vildu koma á framfæri.

Við fyrri spurningunni lagði tæplega helmingur til að auka þyrfti kynningu á sjóðnum hérlandis, og nefndi einn aðili sérstaklega að halda þyrfti fleiri kynningar fyrir stofnanir utan höfuðborgarsvæðisins. Önnur svör þessu tengd nefndu að auka þurfi vitund um hvaða samstarfsverkefni eru í boði hverju sinni og mögulega samstarfsaðila erlendis. Auk þess þyrfti að bjóða upp á fleiri tækifæri fyrir íslenska aðila til að tala um verkefni sín og kynna afrakstur þeirra. Þá sagði einn fulltrúi lítillar ríkisstofnunar að hann hafi fengið mest af sínum upplýsingum varðandi þátttöku frá tengilið í Noregi og að sárlega vanti fulltrúa á Íslandi sem miðlar slíkum upplýsingum til allra viðeigandi stofnana.

Um 40% svara við opinni spurningu um bætt aðgengi og þátttöku sneri að einföldun umsóknarferlis, gagnaskila og lokaskýrslu verkefna. Nefndi einn aðili að betra væri ef allt umsóknarferlið fyrir þátttöku í Uppbyggingarsjóðnum færi í gegnum eina gátt líkt og í Erasmus+ áætluninni, auk þess að handbók yfir öll viðtökuríki sjóðsins að fyrirmynd Erasmus+ myndi auðvelda þátttöku. Þá svaraði fulltrúi einstaklingsfyrirtækis að sér hafi ekki tekist að finna aðila með heildstæða þekkingu á ferlinu sem gæti leiðbeint sér og að auðvelt aðgengi að slíkum aðila myndi bæta þátttöku. Fulltrúi lítillar ríkisstofnunar tók í sama streng og lagði til að komið væri á fót miðlægu upplýsingakerfi sem meðal annars gæti beint nýliðum til sérfræðinga vel kunnugum reglum sjóðsins og krafna um framsetningu umsókna og lokaskýrslna. Hvað varðar gerð lokaskýrslna eftir þátttöku, þá nefndi fulltrúi menntastofnunar að hana þyrfti að einfalda sem og tilhögun á fjármálum. Þeirra reynsla hafi verið sú að samstarfsaðilinn í viðtökuríki sjái alfarið um fjármálin og að íslenskir aðilar þurfi að leggja út kostnað fyrirfram sem krefst þónokkurar vinnu og tekur langan tíma að fá greiddan til baka. Sami aðili bar þátttöku í Uppbyggingarsjóðnum saman við ferli verkefna á vegum Nordplus, Grundtvig og Erasmus+ svo eitthvað sé nefnt og sagði ferli Uppbyggingarsjóðsins það erfiðasta af þeim öllum.

Aðrar athugasemdir sem komu fram kölluðu meðal annars eftir miðlægu vefsvæði þar sem allar upplýsingar um köll og tengslaráðstefnur opnar íslenskum þátttakendum væru auglýstar. Þá lögðu tveir aðilar einnig til að einfalda þyrfti ferlið að því hvernig stofnanir, fyrirtæki og samtök útvega gögn sem staðfesta þeirra lögmæti sem þátttakendur í verkefnum sjóðsins. Fannst fulltrúa

stórrar menntastofnunar með mikla reynslu af þátttöku í alþjóðasamstarfi að það ætti að vera gert miðlægt innan starfsemi áætlunarsamstarfsaðila eða ráðuneyta hérlendis.

Opin lokasurning könnunarinnar gaf þátttakendum kost á að koma hverju því sem viðkemur þátttöku í sjóðnum á framfæri. Þar voru helst nefnd tvö atriði. Í fyrsta lagi var það upplifun aðila með mikla reynslu af þátttöku í Uppbyggingarsjóðnum að samkeppnin við norska umsækjendur væri afar hörð þar sem þeir fá mikinn stuðning frá norskum stjórnvöldum, til að mynda við þátttöku á tengslaráðstefnum. Þá er mikil áhersla lögð, á öllum stigum norskrar stjórnsýslu, á að þarlendir aðilar taki virkan þátt í verkefnum Uppbyggingarsjóðsins en aftur á móti sé sjóðurinn minna þekktur á Íslandi. Í öðru lagi var það reynsla fulltrúa ríkisstofnunar á Íslandi að þátttaka í verkefnum sjóðsins væri að sumu leyti ógagnsæ. Í einu verkefni hafði stofnunin lokið samningaviðræðum að fullu við aðila í Rúmeníu um að gerast samstarfsaðili og umsóknin samþykkt þegar gerðar voru kröfur af hendi mótaðilanna um að lækka styrkframlag til stofnunarinnar um 20%. Kröfur um vinnuframlag þyrftu þó að haldast þær sömu og upphaflega var samið um og voru íslensku stofnuninni settir þeir afarkostir að ganga að 20% lækkun framlags eða að taka ekki þátt í verkefninu. Mikilvægt er að koma í veg fyrir slík atvik þar sem þau geta komið niður á vilja íslenskra þátttökuaðila til áframhaldandi sóknar í samstarfsverkefni.

3.2 Stofnanir og félagssamtök

Á tímabilinu 2009-2014 voru fjórir íslenskir verkefnasamstarfsaðilar hvað fyrirferðamestir í verkefnum undir hinum ýmsu áætlunum. Hér verður greint ítarlega frá upplifun Mannréttindaskrifstofu Íslands, Íslandsstofu og Citizens Foundation af Uppbyggingarsjóði EES. Auk þeirra aðila sem nefndir eru hér að neðan á ítarlegan hátt má helst nefna Samband íslenskra sveitarfélaga, sem tekið hefur virkan þátt í EES-samstarfi Íslands í talsverðan tíma og er m.a. með skrifstofu í Brussel.

3.2.1 Mannréttindaskrifstofa Íslands

Mannréttindaskrifstofa Íslands vinnur að framgangi mannréttinda innanlands og á alþjóðavettvangi og eru aðildarfélög hennar fimmtán talsins. Hlutverk skrifstofunnar í samhengi Uppbyggingarsjóðsins er að vera tengiliður félagasamtaka sem óska eftir að gerast samstarfsaðilar verkefna í viðtökuríkjum og er það samkvæmt samningi við utanríkisráðuneytið. Sá hluti Uppbyggingarsjóðsins sem snýr að málefnum mannréttindaskrifstofunnar kallast *Active Citizens Fund* og er hann um 10% af sjóðnum. Skrifstofan hefur gegnt hlutverki tengiliðar frá árinu 2012 og hefur því reynslu af þátttöku íslenskra félagasamtaka í samstarfsverkefnum á sjóðstímabilunum 2009-2014 og 2014-2021. Fulltrúar hennar hafa einnig sótt viðburði á vegum tvíhliða áætlunar sjóðsins til að kynna starf sitt í tíu viðtökuríkjum og einnig sótt tengslamyndunarfundi. Á fyrra tímabilinu sneri meginþungi verkefna að málefnum kvenna og barna og mikill fjöldi félagasamtaka frá viðtökuríkjum heimsóttu Ísland, einna helst kvennasamtök. Almenn ánægja hefur ríkt með starfsheimsóknir sem snúa að því að sjá hvernig íslensk félagasamtök starfa. Aðkoma íslenskra félagasamtaka að heimsóknum, svo sem skipulagning ferða og akstur, var þó yfirleitt ekki greidd og því sumir í sjálfböðavinnu við slíkt, jafnvel í yfir tvo daga í senn. Á núverandi tímabili á að vera búið að gera ráð fyrir slíkum greiðslum en ekki liggja enn fyrir upplýsingar um árangur breytts verklags hvað það varðar.

Mannréttindaskrifstofan hefur enn sem komið er ekki yfirsýn í gegnum gagnagrunni yfir það hvaða íslensku félagasamtök taka þátt í samstarfsverkefnum hverju sinni. Norsku félagasamtökin

Norwegian-Helsinki Committee héldu áður úti miðlægum gagnagrunni sem íslensk félagasamtök máttu skrá sig inn á vegna þátttöku í samstarfsverkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðsins. Nú hefur nýr gagnagrunnur hins vegar verið settur á fót þar sem íslenskir aðilar hafa ekki kost á að skrá sig. Þar sem starfsmenn Mannréttindaskrifstofunnar eru aðeins tveir og sinna ýmsum öðrum störfum hefur reynst erfitt að fylgja öllum samstarfsverkefnum eftir. Þó senda sumar landsskrifstofur viðtökuríkja og utanríkisráðuneytið yfirlit verkefna með íslenskum samstarfsaðilum til Mannréttindaskrifstofunnar til eftirfylgni. Hvað varðar nýliðun íslenskra félagasamtaka í samstarfsverkefnum þá telur Margrét Steinarsdóttir, framkvæmdastýra Mannréttindaskrifstofunnar, að íslenskir aðilar mættu oftara hafa frumkvæði að þátttöku þó svo að samtök viðtökuríkja þurfi að sækja um þau. Þá hefur verið algengur misskilningur meðal íslenskra félagasamtaka að útfæra megi verkefni á Íslandi en í raun eru starfsheimsóknir og málþing hérlandis það eina sem á við í því samhengi þar sem meginþorri styrkja á að nýtast í viðtökuríkjum. Ekki er mikið sótt til Mannréttindaskrifstofunnar varðandi umsóknarferli verkefna þar sem samtök í viðkomandi viðtökuríki sjá um það að mestu en upp hafa komið erfiðleikar vegna gagna sem útvega þarf hérlandis. Í þeim tilfellum er óskýrt hvar útvega eigi slík gögn, svo sem staðfestingu á að félagasamtök séu ekki undir rannsókn vegna skattsvika eða fjármálamisferlis. Þá eru kröfur um gögn vegna þátttöku í samstarfsverkefnum mismunandi milli viðtökuríkja sem hækka einnig flækjustigið. Því telur framkvæmdastýra Mannréttindaskrifstofu að útlistun á kröfum í hverju landi fyrir sig og hvar sækja megi slík gögn á Íslandi gæti auðveldað íslenskum aðilum þátttöku í samstarfsverkefnum.

Frá tímabilinu 2009-2014 hafa myndast ýmis tengsl og mörg íslensk félagasamtök eiga sér nú systursamtök í viðtökuríkjum. Þar má helst nefna kvennasamtök og samtök sem vinna að málefnum barna en þau voru mjög áberandi á síðasta tímabili og sér í lagi í starfsheimsóknum til Íslands. Hins vegar komu engin samtök hingað til lands á síðasta tímabili sem tengjast málefnum hinsegin fólks. Í heildina sneru fjörutíu verkefni með íslenskum samstarfsaðilum að málefnum barna, ellefu að málefnum kvenna og tvö að málefnum hinsegin fólks. Á núverandi tímabili eiga slík verkefni enn frekar undir högg að sækja, til dæmis í Póllandi þar sem fjöldi sveitarfélaga hafa gefið það út að þau séu „LGBT-laus svæði“. Margrét telur því tvímælalaust þörf á að tryggja að hluti Uppbyggingarsjóðsins fari í verkefni tengd málefnum hinsegin fólks en hægt væri að semja um slíkt sem tvíhliðaverkefni.

3.2.2 Íslandsstofa

Hlutverk Íslandsstofu er að mynda samstarfsvettvang atvinnulífs og stjórnvalda og miðar hún að því að efla markaðssókn Íslendinga erlendis. Stutta lýsingu á Uppbyggingarsjóði EES má finna á heimasíðu stofnunarinnar auk tengils á heimasíðu sjóðsins. Þá situr fulltrúi frá Íslandsstofu í vinnuhópi á vegum utanríkisráðuneytisins sem snýr að Uppbyggingarsjóðnum og skiptist hópurninn eftir áherslum, svo sem í málefni endurnýjanlegrar orku, nýsköpunar, menntunar og menningar.

Hingað til hefur Íslandsstofa auglýst opin köll á sviði grænna verkefna og áætlunar um „bláan hagvöxt“ (e. Blue Growth) sem nær yfir nýsköpun, rannsóknir og menntun og er það gert í samstarfi við aðra aðila innan hópsins, þá helst áætlanasamstarfsaðilann Rannís. Íslandsstofa heldur utan um sérhæfðan póstlista sem beinist að mögulegum þátttökuaðilum samstarfsverkefna Uppbyggingarsjóðsins hér á landi auk þess sem hún kynnir möguleika til þátttöku í fréttabréfum og á sínum samfélagsmiðlasíðum. Viðskiptasendinefndir hafa einnig verið skipulagðar af Íslandsstofu og kynningarfundir þar sem styrkir Uppbyggingarsjóðs EES hafa verið kynntir meðal viðskipta-tækifæra íslenskra aðila í fimmtán viðtökuríkjum sjóðsins.

Íslandsstofa hefur eftir fremsta megni reynt að tengja saman íslenska aðila og viðeigandi köll í viðtökuríkjum, en formlega verkferla, miðlægt upplýsingaborð og innanhúsbekkingu fyrirtækja varðandi sjóðinn vantar svo betur megi fylgja tækifærum eftir. Sem dæmi hafði Íslandsstofa samband við íslenskt fyrirtæki í sjávarútvegi og kynnti fyrir þeim tækifæri á vegum sjóðsins í Portúgal en fyrirtækið rekur þar starfsemi í gegnum dótturfélag. Fyrirtækið sótti hins vegar ekki um þátttöku í verkefninu vegna tímaskorts, ónógrar eftirfylgni og ónógra upplýsinga um mögulegan ávinning samstarfsverkefnisins samkvæmt starfsmanni fyrirtækisins.

Viðmælandi frá Íslandsstofu telur að ráðgjafafyrirtæki líkt og Evris lækki þröskuldinn fyrir þátttöku fyrirtækja en þó er yfirleitt tekið gjald fyrir slíka þjónustu. Hjálpa mætti litlum fyrirtækjum að öðlast aðgang að ráðgjafafyrirtækjum en hingað til hafa þau átt erfitt með þátttöku í verkefnum sjóðsins, meðal annars vegna krafna um mótframlög.

Íslandsstofa telur að setja mætti upp þjónustuborð fyrir Uppbyggingarsjóð EES, undir stofnuninni eða á netinu, þar sem íslenskir aðilar gætu meðal annars sótt eyðublöð og önnur skjöl sem eru nauðsynleg fyrir þátttöku en bókhaldskröfur eru mismunandi milli viðtökuríka. Viðskiptaráð hefur hingað til séð um að útvega ákveðin form innanlands en sérhæfir sig ekki í því sem snýr að þátttöku í verkefnum Uppbyggingarsjóðsins.

Viðmælandi frá Íslandsstofu telur einnig hægt að kynna þátttöku á einfaldari máta í gegnum miðlægt þjónustuborð á netinu þar sem umsóknarferlið er útskýrt fyrir íslenskum aðilum. Eins og er heldur Íslandsstofa ekki skrá utan um verkefni sem hafa verið sérstaklega árangursrík. Forstöðumaður leggur því til að frekari rannsóknir á íslenskri þátttöku í sjóðnum þurfi að bera kennsl á árangursríkustu samstarfsverkefni íslenskra aðila svo greina megi góðar starfsvenjur og ferla sem betur geta upplýst mögulegan ávinning annarra áhugasamra aðila á þátttöku. Liggi niðurstöður slíkrar greiningar fyrir hefur Íslandsstofa mikinn áhuga á að aðstoða við að búa til markaðsefni í kringum dæmisögurnar sem miða að því að auka þekkingu og þátttöku í samstarfsverkefnum, sem sé svo kynnt fyrir íslenskum fyrirtækjum. Einnig má markaðssetja þátttöku íslenskra fyrirtækja sem tækifæri til þess að sýna samfélagslega ábyrgð og til þess að auka tengslanet og þekkingu á ýmsum nýmörkuðum Evrópu. Þá er í viðtökuríkjum einnig að finna sérfræði- og hagkvæmniþekkingu á ýmsum hræfnum og framleiðslugetu sem ekki fyrirfinnst á Íslandi.

3.2.3 Citizens Foundation – lýðræðisverkefni í Maribor

Citizens Foundation er sjálfseignarstofnun sem hefur það að markmiði að tengja saman stjórnvöld og almenning og að nýta internetið til þess að láta rödd fólks heyrast í stjórnkerfum. Stofnunin setti meðal annars upp vettvanginn Betri Reykjavík. Aðilar frá viðtökuríkjum sem vinna að lýðræðisverkefnum höfðu samband við Citizens Foundation að fyrri bragði og kynntu þar með Uppbyggingarsjóð EES fyrir stofnuninni. Hingað til hefur Citizens Foundation ekki unnið umsóknir í sjóðinn sjálf og því hafa aðilar þar ekki fundið fyrir því skrifræði sem aðrir íslenskir þátttakendur hafa orðið varir við. Einnig er vert að taka fram að fleiri aðilar frá viðtökuríkjum sækja í samstarf við Citizens Foundation en komast að og er áhugi mikill á sérþekkingu þeirra í málum er við koma lýðræðisþátttöku. Tengingar hafa myndast milli stofnunarinnar og aðila frá viðtökuríkjum sem nýst hafa í áframhaldandi sjálfstæðu samstarfi utan samstarfsverkefna sem styrkt eru af sjóðnum.

Róbert Bjarnason, framkvæmdastjóri og forseti stofnunarinnar, hefur verið í frumkvöðlastarfi í 17 ár sem nýst hefur í alþjóðasamstarfi. Vert er að taka fram að þátttaka í verkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðs EES hefur hjálpað stofnuninni að hasla sér völl á alþjóðavísu og stofnað til

samráðs við aðila innan viðtökuríkja. Þar að auki tekur stofnunin þátt í öðrum Evrópusamstarfsverkefnum sem hlotið hafa styrk, t.a.m. frá Horizon 2020 sjóðnum. Á núverandi sjóðstímabili, 2014-2021, er verið að undirbúa stórt verkefni sem nefnist Code Europe og gengur út á að safna saman hugmyndum fólks um loftgæði víðsvegar um Evrópu. Verkefnið er enn í mótunarferli og hlaut tveggja milljóna evra styrk frá Uppbyggingarsjóði EES.

Segja má að upphaf þátttöku Citizens Foundation í samstarfsverkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðs EES megi rekja til ársins 2011 þegar stofnunin vann evrópsk lýðræðisverðlaun og vakti þá athygli í Evrópu. Í framhaldi af því höfðu aðilar frá Austur-Evrópu samband og báðu stofnunina um að vera samstarfsaðili í lýðræðisverkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðsins. Á sjóðstímabilinu 2009-2014 kom Citizens Foundation að sjö verkefnum í Slóveníu, Rúmeníu, Eistlandi, Póllandi og Ungverjalandi. Yfirleitt tekur Citizens Foundation ekki mikinn þátt í umsóknarferlinu sjálfu heldur kemur meira inn þegar kemur að faglega þættinum sjálfum. Að meðaltali hafa rúmlega 10-12 aðilar á ári samband við Citizens Foundation í þeim tilgangi að biðja stofnunina um að gerast verkefnasamstarfsaðili. Citizens Foundation hefur til þessa aldrei haft frumkvæði að því að vera verkefnasamstarfsaðili í verkefni á vegum Uppbyggingarsjóðs EES. Í þeim verkefnum sem Citizens Foundation hefur samþykkt að vera verkefnasamstarfsaðili í, hafa þær upplýsingar sem þau hafa þurft að útvega verið minniháttar og mótaðilinn í viðtökuríkinu hefur séð að mestu um aðra pappírsvinnu. Í takt við þetta er það ekki upplifun Citizens Foundation að mikið sé um skrifræði í samvinnuverkefnum á vegum sjóðsins.

Það verkefni sem var hvað farsælast í þátttöku Citizens Foundation hét *Betri Maribor* (e. Better Maribor), og fólst í auknu íbúa- og samráðslýðræði í borginni Maribor í Slóveníu. Segja má að verkefnið hafi verið ákveðin eftirlíking af íslenska verkefninu *Hverfið mitt* á vegum Reykjavíkurborgar. Verkefnið þótti mjög farsælt og var ákveðið að halda áfram með það í samstarfi við Citizens Foundation eftir að styrkveitingu Uppbyggingarsjóðs EES lauk.

Verkefnin sem Citizens Foundation hefur tekið þátt í og boðið fram sérþekkingu sína í hafa fallið vel að markmiðum sjóðsins þar sem þau stuðla öll, í grunninn, að auknu samráði á milli stjórnsvalda og íbúa. Flest þessara verkefna hafi verið tiltölulega smá fjármagnslega séð miðað við önnur verkefni sem Citizens Foundation fæst við, en sú fjárhæð sem stofnunin lagði út var nær alltaf undir einni milljón íslenskra króna. Þar að auki hefur verkefnasamstarf á vegum Uppbyggingarsjóðs EES gagnast Citizens Foundation talsvert þar sem stofnunin er alþjóðleg í eðli sínu og hefur aukið sinn þekkingargrunn með þátttöku í þessum tilteknu verkefnum.

3.2.4 Evris/Evris Foundation – ráðgjöf og þátttaka

Starfsemi Evris er tvíþætt; annars vegar er um að ræða sjálfseignarstofnunina Evris Foundation ses. sem er beinn þátttakandi í verkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðs EES. Hins vegar er það Evris ehf., einkahlutafélag, sem aðstoðar fyrirtæki og stofnanir í nýsköpun við að sækja styrki til vörupróunar og undirbúnings alþjóðlegrar markaðssetningar. Hið síðarnefnda vinnur í samstarfi við alþjóðlega ráðgjafafyrirtækið Inspiralia.

Evris Foundation ses. var stofnuð árið 2014 með það að markmiði að miðla íslenskri þekkingu og að taka þátt í verkefnum styrktum af Uppbyggingarsjóðnum. Evris Foundation hefur tekið þátt í ýmsum verkefnum af mismunandi stærðargráðum í Póllandi, Búlgaríu, Rúmeníu og Portúgal á vegum Uppbyggingarsjóðsins. Aðkoma Evris Foundation að verkefnum hefur einna helst falist í aðstoð við stefnumótun og rekstur auk miðlunar á reynslu og þekkingu Íslendinga á ýmsum

sviðum. Þá kaupir Evris Foundation iðulega þjónustu og sérfræðiþekkingu af litlum stofnunum, félagasamtökum og einstaklingum á Íslandi sem nýtt er í samstarfsverkefnum og er að því leyti atvinnuskapandi hérlandis. Teymi eru búin til fyrir hvert verkefni og hafa samstarfssamningar verið gerðir við Reykjavíkurborg og aðra opinbera aðila. Slík uppsetning hefur reynst farsæl í útfærslu verkefna. Má þar helst nefna forvarnarverkefni í Búlgaríu miðuð að því að draga úr neyslu vímuefna, endurbyggingu gamals kvikmyndahúss í Rúmeníu og aðstoð við undirbúning að opnun nýs útibús Þjóðlistasafnsins í Kraká í Póllandi.

Hvað varðar reynslu Evris Foundation af umsóknarferli samstarfsverkefna telja fulltrúar þeirra það flókið vegna þess að íslenskir aðilar eru að öllu leyti háðir samstarfsaðilum í viðtökuríkjum. Vinnuhraði og skil á umsóknum eru í höndum samstarfsaðila erlendis og hefur það gerst að starfsfólk Evris Foundation hafi lagt mikinn tíma í undirbúning umsókna en að þeim hafi verið skilað inn seint af samstarfsaðilum og þar af leiðandi ekki verið teknar til greina. Vegna þessa leggur Evris Foundation mikla áherslu á að finna faglega samstarfsaðila með reynslu af umsóknagerð og verkefnastjórnun. Þá hefur það verið að færast í aukana að stofnanir í viðtökuríkjum, þar á meðal í Rúmeníu, ráði sér ráðgjafafyrirtæki til þess að sjá um gerð umsókna í Uppbyggingarsjóðinn og telur framkvæmdastjóri Evris Foundation það jákvæða þróun þar sem auðveldara er að vinna með milliliðum sem líklegri eru til að skila af sér vönduðum og árangursríkum umsóknum. Eins og er bregst Evris Foundation einungis við fyrirspurnum aðila frá viðtökuríkjum en hefur ekki frumkvæði að þátttöku í verkefnum að öðru leyti en að vera skráð á lista yfir mögulega samstarfsaðila í framlagaríkjum. Hvað varðar fyrirspurnir um samstarf frá íslenskum aðilum sem eru áhugasamir um þátttöku í verkefnum Uppbyggingarsjóðsins, þá er algengt að misskilningur ríki um uppsetningu og tilgang sjóðsins. Áhugi virðist minnka hjá íslenskum aðilum þegar þeim er greint frá því að meginþorri styrkja eigi að nýtast í viðtökuríkjum. Þátttaka skapar þó vissulega tækifæri þar sem hún getur opnað nýja markaði og skapað tengsl, en íslenskum aðilum mætti betur vera gerð grein fyrir því að þeir hafa talsvert mikið fram að færa til viðtökuríkja sem eru langt á eftir í þróun á ákveðnum sviðum. Þá geta íslenskir aðilar einnig litið á þátttöku sem tækifæri til að sýna samfélagslega ábyrgð en á sama tíma fengið greitt fyrir sína vinnu.

Að mati framkvæmdastjóra Evris Foundation er mikilvægt að íslensk stjórnvöld votti eða gefi út yfirlýsingu um launakostnað á Íslandi, t.d. einu sinni á ári. Íslenskir umsækjendur verkefna verja nú miklum tíma í að semja um sína hlutdeild af styrkjum og gæti sá tími nýst betur í útfærslu verkefna. Þá telur framkvæmdastjóri Evris Foundation að margir íslenskir aðilar gefist upp í þessum hluta samningaviðræðna eða semji af sér. Þegar þátttakendur átta sig á því að þeir séu að vinna langt undir íslensku kaupi getur það svo haft neikvæð áhrif á samstarfið og upplifun þátttakenda af því. Einnig mætti auðvelda uppgjörið og gera það að fyrirmynd Erasmus+ sem er straumlínulaga yfir öll þátttökuríki. Enn sem komið er eru uppgjörskröfur ólíkar milli viðtökuríkja Uppbyggingarsjóðsins. Þá er rík hefð fyrir því að löggildir endurskoðendur votti allar vinnuskýrslur og annars konar skjöl í sumum viðtökuríkjum, en slíkt getur verið afar kostnaðarsamt og byrði á þátttakendur í verkefnum.

3.3 Íslenskir verkefnasamstarfsaðilar á sviði endurnýjanlegrar orku

Á tímabilinu 2009-2014 voru fimm íslenskir verkefnasamstarfsaðilar hvað fyrirferðamestir í verkefnum innan áætlana um endurnýjanlega orku. Allir unnu þeir innan áætlana í samráði og undir leiðsögn Orkustofnunar. Hér verður greint frá upplifun Íslenskrar jarðhitatækni, Jarðhitaskólans, Landsvirkjunar, ÍSOR og Mannvits af Uppbyggingarsjóði EES.

3.3.1 Íslensk jarðhitatækni

Íslensk jarðhitatækni hefur tekið þátt í fjórum verkefnum, öll á tímabilinu 2009-2014, m.a. RONDINE-áætluninni sem nefnd var fyrr í skýrslunni, en bíða þó eftir svörum við umsókn um verkefni í Rúmeníu á núverandi tímabili sem lögð var inn í janúar á þessu ári. Kynni Íslenskrar jarðhitatækni af Uppbyggingarsjóði EES eru tilkomin af fyrri tengslum aðila innan fyrirtækisins við aðila í Rúmeníu sem skapað hefur áratuga samstarfsgrundvöll. Rætt var við háttsettan aðila innan fyrirtækisins er talaði vel um það samstarf sem átt hefur stað á vettvangi jarðhitatækni í Rúmeníu. Þó er það upplifun hans að umsóknir hafi oft á tíðum tafist talsvert sökum ýmissa þátta í rúmenskri stjórnsýslu.

Íslensk jarðhitatækni koma að öllum fjórum áætlunum þar sem Orkustofnun var áætlanasamstarfsaðili á síðasta tímabili, annað hvort sem ráðgjafi, samstarfsaðili eða verktaki. Öll þau verkefni sem voru innan þessara áætlana gengu vel og urðu að gagni. Það er upplifun aðila innan fyrirtækisins að Orkustofnun hafi staðið sig vel í hlutverki sínu sem áætlunarsamstarfsaðili og hafi staðið fyrir hinum ýmsu kynningarfundum, bæði fyrir framtíðarverkefni og verkefni sem standa yfir þá stundina. Íslensk jarðhitatækni kom t.d. að og veitti talsverða ráðgjöf í RONDINE-áætluninni í Rúmeníu þar sem Orkustofnun var áætlanasamstarfsaðili með góðum árangri. Einnig hafi verið reynt að koma af stað verkefni, svipuðum þeim undir RONDINE-áætluninni, í Ungverjalandi en að sögn viðmælanda kom pólitískur ágreiningur milli Norðmanna og Ungverja sökum ýmissa stjórnsýslu- og réttindamála í Ungverjalandi í veg fyrir að slíkt verkefni varð að veruleika.

Það sem var helst ábótavant innan samstarfs Íslenskrar jarðhitatækni við rúmenska aðila á vegum Uppbyggingarsjóðs EES voru ákveðin tæknileg atriði að mati viðmælanda. Í jarðhitamálum innan sjóðsins eru það fyrst og fremst hagkvæmnisathuganir sem liggja að baki umsóknum. Rúmenskir aðilar hafi lagt fram ítarlegar hagkvæmisathuganir byggðar á útreikningum á ýmsum jarðhitakerfum sem óskað hafi verið eftir styrkjum fyrir. Margt hafi þó verið ábótavant í þeim útreikningum. Þetta er sökum þess að ákveðin óvissa ríkir yfir kostnaði í slíkum útreikningum þar sem aðilar eru ekki alltaf vissir um að styrkur fáið í verkefni byggð á þessum útreikningum. Þegar styrkur þó loksins fékkst var ekki nægt samræmi milli útreikninga og raunverulegs verkefnis. Þá var ekki hægt að breyta verkefninu í takt við nýrri og nákvæmari útreikninga sökum skriffræðis og ákveðinna „spillingarvarnagarða“ í rúmenskri stjórnsýslu. Auk þeirrar þátttöku sem nefnd hefur verið kom Íslensk jarðhitatækni að undirbúningi annarrar umsóknar á vegum bæjarfélags í Rúmeníu. Sú umsókn kom til vegna velgengni í fyrri verkefnum en þar fékkst þó ekki styrkur.

3.3.2 Jarðhitaskóli GRÓ

Jarðhitaskóli Sameinuðu þjóðanna var stofnaður árið 1979 og starfaði undir þeim titli samkvæmt samningi milli Háskóla Sameinuðu þjóðanna í Tókýó og Orkustofnunar á Íslandi til ársins 2020, þegar skólinn varð hluti af Menningarmálastofnun Sameinuðu þjóðanna (e. United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization – UNESCO). Orkustofnun hýsir skólann sem er rekinn af utanríkisráðuneytinu samkvæmt fjárlögum og er hluti af alþjóðlegri þróunarsamvinnu Íslands. Skólinn starfar í raun sem hluti Orkustofnunar. Rætt var við háttsettan aðila innan Jarðhitaskóla GRÓ sem greindi frá þátttöku skólans í tveimur verkefnum og í einni áætlun á vegum Uppbyggingarsjóðs EES, annars vegar í Ungverjalandi og Portúgal; og hins vegar í Rúmeníu.

Verkefninu í Ungverjalandi var úthlutað €250.000 fyrir sex vikna jarðhitatækninám átta ungverskra aðila við Jarðhitaskólann. Fjórir nemendur áttu að koma árið 2013 og aðrir fjórir árið 2014. Þetta tafðist þó vegna tæknilegs ágreinings milli Norðmanna og Ungverja innan sjóðsins og fór þessi kennsla ekki fram fyrr en árið 2016, en þá komu nemendurnir allir á sama tíma. Verkefnið breyttist ekki í eðli sínu.

Jarðhitaskólinn tók einnig þátt í uppbyggingu jarðvarmavirkjunarinnar á Pico Alto svæðinu á Asóreyjum sem nefnt var áður undir kaflanum um Orkustofnun. Þar útvegaði Jarðhitaskólinn sérfræðinga til að aðstoða og hélt námskeið fyrir sérfræðinga frá svæðinu sem um ræðir. Gerður var samningur sem fól í sér að haldin yrðu sex jarðhitanámskeið og tveggja daga vinnuþing haustið 2014 en námskeið fóru fram alveg til ársins 2016. Vert er að taka það fram að starfsmenn portúgalska jarðhitafyrirtækisins sem kom að gerð jarðvarmavirkjunarinnar í Pico Alto sóttu auka námskeið hjá Jarðhitaskólanum sem þeir greiddu úr eigin vasa, svo mikil var ánægjan með skólann. Viðmælandi benti á að eftir verkefnið hafi skapast góð tenging við aðila á Asóreyjum fyrir tilstuðlan verkefnisins.

Í undirbúningi RONDINE-áætlunarinnar, sem fjallað var um í kaflanum um Orkustofnun, var töluverð vinna fólgin í því að greina nákvæmlega frá starfsemi Jarðhitaskólans þar sem mikið skrifræði gerði vart við sig. Mótaðili Jarðhitaskólans var Háskólinn í Oradea, þar sem fyrrverandi nemandi skólans var prófessor og aðstoðarrektor og sá að mestu leyti um tæknileg atriði er snertu umsóknina sjálfa. Fyrsta námskeiðið sem Jarðhitaskólinn hélt í tengslum við áætlunina var haldið um vorið 2016 þegar fjórir rúmenskir nemendur við Háskólann í Oradea komu hingað til lands. Námskeiðið hafði þá frestast um rúmlega ár sökum þess hversu lengi það tók verkefnið að fara í gegnum rúmenska stjórnsýslu.

Gera má ráð fyrir því að drifkrafturinn á bakvið nám rúmensku nemendanna hafi verið fyrri tengsl rúmenska mótaðilans við Jarðhitaskólann. Þannig má segja að tengslanet Jarðhitaskólans hafi ekki aukist þar sem samstarfið hófst fyrir tilstuðlan fyrri kynna. Enn fremur benti viðmælandi á að þeir nemendur sem sóttu námskeiðið voru allir nemendur þessarar sömu manneskju, óháð áhuga á jarðhitamálum. Þessu tiltekna verkefni fylgdi gríðarlegt skrifræði og að Jarðhitaskólinn myndi líklega þurfa að íhuga það vandlega hvort hann tæki aftur þátt í samstarfi eins og þessu. Hér er þá einna helst beint sjónum að því hvað Jarðhitaskólinn hefur upp úr slíku samstarfi m.t.t. pappírsvinnu. Það er upplifun Jarðhitaskólans að regluverksumhverfið í kringum samstarfið hafi verið gríðarlega mikið fyrir aðila að setja sig inni í. Aðilar á vegum skólans væru fyrst og fremst að veita ráðgjöf varðandi faglega þáttinn í verkefnum og væru illa í stakk búnir fyrir þá vinnu sem svona umsóknir kröfðust.

3.3.3 Landsvirkjun Power

Landsvirkjun Power, sá hluti Landsvirkjunar er snýr að alþjóðasamstarfi, tók þátt í einu samstarfsverkefni á tímabilinu 2009-2014 sem verkefnasamstarfsaðili. Fyrirtækið telur að það sé samfélagsleg ábyrgð sín að koma á framfæri þekkingu á sviði vatnsafls og jarðvarma. Um var að ræða vatnsaflsverkefni í Somes-Tisa í Rúmeníu sem fór af stað samkvæmt áætlun en fór aldrei í framkvæmd þar sem styrkurinn frá Uppbyggingarsjóði EES skilaði sér ekki til verkefnisins. Rætt var við aðila sem unnið hefur að fjölmörgum alþjóðlegum verkefnum hjá Landsvirkjun síðastliðinn áratug en hann nefndi að fyrstu erfiðleikar þessa verkefnis hafi birst þegar kom í ljós að ákveðin landamerki á svæðinu voru óljós varðandi eignarhald. Verkefnið tafðist þess vegna um eitt ár sökum þessara aðstæðna. Á þessum tímamarki fer viðmælandi ásamt fleiri samstarfsaðilum frá Landsvirkjun til Rúmeníu að taka út tæknilega útfærslu verkefnisins og sendi Landsvirkjun reikning

fyrir ferð þessari til umsjónaraðila verkefnisins í Rúmeníu. Fljótlega kom þó í ljós að ekki var hægt að greiða reikninginn í nánustu framtíð þar sem framkvæmdaraðilar verkefnisins í Rúmeníu fengu aldrei styrkinn greiddan frá Uppbyggingarsjóði EES. Reikningur Landsvirkjunar var síðan greiddur tveimur árum seinna, úr eigin vasa framkvæmdaraðilanna.

Landsvirkjun telur að ekki hafi nein áhætta verið fólgin í þátttöku í verkefninu þar sem fjármunir sem lagðir hafi verið út hafi ekki verið miklir í samanburði við stærð starfsemis fyrirtækisins. Viðmælandi taldi að þessi reynsla hafi ekki fælt Landsvirkjun frá verkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðs EES. Fyrst of fremst sé upplifun Landsvirkjunar sú að aðilar í viðtökuríkjum sjóðsins séu ekki endilega að leita til íslenskrar sérþekkingar, t.d. á sviði vatnsafls, heldur séu þeir frekar fyrst og fremst að tryggja sér verkefnasamstarfsaðila í framlagaríki af skyldurækni til að fá sjálfan styrkinn.

Á núverandi tímabili, 2014-2021, hafa Norðmenn tekið yfir stjórnsýslu- og áætlanasamstarfsaðilahlutverk í vatnsaflshluta sjóðsins og gera má ráð fyrir að sú ákvörðun byggist á því að koma í veg fyrir að örlög verkefna, líkt og það sem nefnt var hér að ofan, endurtaki sig. Jafnframt var núna í haust reynt að koma verkefninu aftur af stað og sótt var um styrk. Landsvirkjun Power var þá aftur með í umsókninni en verkefninu hafnað.

3.3.4 ÍSOR

Íslenskar orkurannsóknir (ÍSOR) hafa komið talsvert mikið að verkefnum innan áætlana þar sem Orkustofnun er áætlanasamstarfsaðili sem nefnd voru fyrr í skýrslunni. Helst má nefna orkuverið á Pico Alto svæðinu á Asóreyjum þar sem ÍSOR var mótandi aðili frá árinu 2012 þegar fyrirtækið tók þátt í að meta hugmyndalíkan, yfirborðsrannsóknir og niðurstöður borana á svæðinu. ÍSOR tók þátt í undirbúningi orkuversins með portúgölsku raforkufyrirtæki á staðnum, Electricidade dos Açores (EDA). Þar að auki hélt ÍSOR nokkur námskeið á sviði jarðhitanýtingar sem kennd voru af sérfræðingum fyrirtækisins.

ÍSOR kom einnig að RONDINE-áætluninni í Rúmeníu. 15 manna hópur kom til Íslands sumarið 2017 og sat m.a. fyrirlestra og fór í skoðunarferð um Suðvesturhorn Íslands á vegum ÍSOR. Um haustið sama ár fóru síðan tveir sérfræðingar frá ÍSOR til Rúmeníu til að kanna jarðhitasvæði í Ilfov-héraði og í borginni Oradea. Mikil ánægja var með samstarfið hjá báðum aðilum.⁶

3.3.5 Mannvit

Auk þeirra aðila sem þegar hafa verið nefndir í þátttöku Íslands í Uppbyggingarsjóði EES ber helst að nefna verkfræðifyrirtækið Mannvit, sem rekur m.a. skrifstofu í Búdapest í Ungverjalandi fyrir tilstuðlan þátttöku í Uppbyggingarsjóði EES. Mannvit kom að verkefni sem gekk út á byggingu jarðvarmaveitu í borginni Timisoara í Rúmeníu en verkefnið var innan RONDINE-áætlunarinnar. Samkvæmt gögnum á heimasíðu RONDINE-áætlunarinnar kemur þó fram að verkefnið hafi fallið niður samkvæmt samkomulagi frá því í október 2014. Samkomulag um fjárúthlutun hafði verið undirritað um sumarið sama ár og áttu framkvæmdir að hefjast í september. Áætlaður heildarkostnaður verkefnisins var rúmlega ein milljón evra. Ekki tókst að ráða úr því nákvæmlega hvers vegna verkefnið féll niður. Rúmenski þátttakandinn í verkefninu var Sifée Terra Heat frá Rúmeníu sem átti að vinna í samstarfi við borgaryfirvöld í Timisoara og orkuveitu hennar.

6 Sjá nánar: <https://www.isor.is/frettir/efling-tengsla-rumensks-islensks-jardhita-folks>.

4. Áskoranir og tækifæri í þátttöku verkefna

4.1 Áskoranir og tækifæri fyrir íslenskt atvinnulíf

Á tímabilinu 2009-2014 tóku 22 íslensk fyrirtæki þátt í 29 verkefnum sem jafngildir 9,1% allra samstarfsverkefna íslenskra aðila á tímabilinu. Meginþorri verkefna sem fyrirtæki tóku þátt í voru á sviði menntunar og menningar en það er aðeins eitt af sex áherslusviðum Íslands í Uppbyggingarsjóðnum. Fá eða engin af samstarfsverkefnum fyrirtækja voru á sviði rannsókna, nýsköpunar, orku- og umhverfismála, samfélagslegra umbóta og málefna flóttamanna. Hins vegar ber að nefna að verkefni á sviði orku og rannsókna eru stór þó fá séu.

Af þeim alls 72 þátttökutíðum sem skráð hafa verið fyrir tímabilið 2014-2021 eru engin íslensk fyrirtæki þátttökuaðilar (sbr. töflur 4 og 5 á bls. 12-13). Þá stendur framkvæmdartími tímabilsins yfir til 2024 en ekki liggja enn gögn fyrir sem sagt geta til um áherslusvið samstarfsverkefna íslenskra fyrirtækja á núverandi tímabili.

Sé horft til þátttöku fyrirtækja á tímabilinu 2009-2014 virðist sem efla mætti þátttöku íslenskra fyrirtækja á flestum sviðum. Leiddu viðtöl og svör við spurningalista rannsóknarinnar þó í ljós ýmsar áskoranir sem hafa áhrif á þátttöku íslenskra fyrirtækja í verkefnum Uppbyggingarsjóðsins og kunna að útskýra hlutfallslega litla þátttöku þeirra. Meðal helstu áskorana íslenskra fyrirtækja við þátttöku eru:

- Háar kröfur um mótframlög fyrirtækja vegna reglugerða ESB um ríkisaðstoð
- Viðkvæmt eðli sérþekkingar innan samkeppnismarkaða
- Skortur á tíma, starfsfólki og innanhússpekkingu á þátttöku í sjóðnum
- Óljós ávinningur samstarfsverkefna fyrir fulltrúum fyrirtækja
- Fjárhagsleg áhætta

Tafla 7 veitir yfirsýn yfir þau íslensku fyrirtæki sem tóku þátt í samstarfsverkefnum Uppbyggingarsjóðsins á tímabilinu 2009-2014 auk skýringar á atvinnustarfsemi þeirra. Þá náðu viðtöl og spurningalisti rannsóknarinnar til rúmlega þriðjungs þeirra fyrirtækja sem tóku þátt í samstarfsverkefnum og greint er frá í töflunni.

Stærstu einstöku verkefnin sem íslenskir aðilar tóku þátt í voru á sviði endurnýjanlegrar orku (Íslensk jarðhitatækni), rannsókna (Íslensk erfðagreining) og menningar (Gagarin og Lókal). Voru þau öll árangursrík en ítarlega er fjallað um aðkomu Íslenskrar jarðhitatækni að verkefnum sjóðsins á blaðsíðu 33-34. Þá náðist ekki í fulltrúa Íslenskrar erfðagreiningar vegna anna í heimsfaraldri COVID-19 en fulltrúar Gagarin og Lókal svöruðu spurningalista rannsóknarinnar.

Gagarin hlaut styrk ásamt slóvenskum samstarfsaðila upp á ríflega 1.1 milljón evra fyrir samstarfsverkefnið „Archaeology for all: revival of the archaeological park Simonov zaliv“. Var hlutverk Gagarin hönnun stórrar gagnvirkar sýningar um lifnaðarhætti Rómverja til forna en um 50% af heildarkostnaði sýningarinnar var greiddur af Uppbyggingarsjóðnum. Samkvæmt fulltrúa Gagarin var helsti ávinningur verkefnisins að það hafi haft menningarlegt gildi fyrir gesti sýningarinnar í Slóveníu og var það einnig áhugavert á faglegum grundvelli. Þó hafi það haft lítil áhrif á starfsferla Gagarin þegar uppi var staðið en fyrirtækið hefur áður starfað á alþjóðavettvangi og var slíkt samstarf því ekki nýjung fyrir fyrirtækið.

Lókal leiklistarhátíð hlaut styrk ásamt pólskum samstarfsaðila upp á tæplega 1.9 milljónir evra til að útfæra verkefnið „Interactive Museum of the National Sary Theatre in Cracow“. 40% heildarkostnaðar verkefnisins var greiddur af Uppbyggingarsjóði EES en fulltrúi Lókal taldi frekar mikla fjárhagslega áhættu hafa fylgt þátttöku í verkefninu. Hins vegar hafi sú áhætta borgað sig og hafði verkefnið mjög mikil áhrif á starfsferla fyrirtækisins. Þá taldi fulltrúi Lókal helsta ávinning verkefnisins vera í formi aukinna tækifæra á að koma nýjum verkefnum í framkvæmd auk þéttriðnara tengslanets þeirra og listamannanna sem að verkefninu komu.

Athygli vakti að tvö stór verkefni á sviði endurnýjanlegrar orku í Rúmeníu gengu ekki að óskum, annars vegar verkefni Landsvirkjunar (sbr. bls. 37) og hins vegar verkefni Vélvíkur. Í fyrra tilfellinu var styrkur til mótaðilans dreginn til baka en í því seinna varð ekkert af framleiðslu túrbínanna sem rannsóknarverkefnið beindist að. Mat fulltrúi Verkís það sem svo að ávinningur og áhrif verkefnisins höfðu verið engin fyrir fyrirtækið. Þrátt fyrir það hafi verið áhugavert fyrir starfsmenn að fá tækifæri til að kynnast fólki frá öðru landi.

Tafla 7: Yfirlit íslenskra fyrirtækja í samstarfsverkefnum 2009-2014

Fyrirtæki	Atvinnugreinaflokkun*	Styrkveiting samstarfsverkefna (EUR)	Fjöldi verkefna
Áskorun	Önnur ótalin fræðslustarfsemi	207.753	3
Atlantic Leather	Smásala í leðurvörum í sérverslunum	333.233	1
Brúðuheimar	Rekstur húsnæðis og aðstöðu fyrir menningarstarfsemi	82.788	1
Gagarin	Hugbúnaðargerð	1.130.958	1
GreenQloud	Gagnavinnsla, hýsing og tengd starfsemi	5.824	1
Háskólafélag Suðurlands	Þjónusta við fræðslustarfsemi	129.794	1
Háskólinn í Reykjavík	Fræðslustarfsemi á háskólastigi	3.287.380	5**
Hönnunarmiðstöð Íslands	Skipulagning á ráðstefnum og vörusýningum	75.000	1
ILDI	Viðskiptaráðgjöf og önnur rekstraráðgjöf Listsköpun	68.833	1
InterCultural Ísland	Önnur ótalin fræðslustarfsemi	1.011.752	5
Íslensk erfðagreining	Rannsóknir og þróunarstarf í líftækni	1.100.912	1
Íslensk jarðhitatækni	Starfsemi verkfræðinga	3.496.914	1
Jón Sæmundur	Listsköpun	79.834	1
Keilir Aviation Academy	Leiga á loftförum Farþegaflutningar með leiguflugi	63.765	1

Kvikmyndaskóli Íslands	Listnám	16.907	1
Landsvirkjun Power	Aðrar rannsóknir og þróunarstarf í raunvísindum og verkfræði	-	1
Lókal, leiklistarhátíð	Sviðslistir	1.869.335	1
Nínukot	Ráðningarstofur	56.486	1
Simbahöllin	Ferðaskipuleggjendur Krár, kaffihús og dansstaðir o.þ.h.	583.896	2
The Sunna Gunnlaugs Trio	Sviðslistir	94.721	1
Vélvík	Vélvinnsla málma	847.247	1
Vesturport Europa Films	Sviðslistir	50.942	1
Samtals		14.594.274	28

*Samkvæmt fyrirtækjaskrá Skattsins 2020.

** Fjöldi verkefna HR utan skólastyrkja.

Tafla 8 greinir frá þeim markhópum íslenskra samstarfsverkefna sem teljast til þátttakenda í atvinnulífi. Heildarfjöldi verkefna sem beinast að slíkum aðilum er 17 en heildarfjöldi verkefna sem íslensk fyrirtæki tóku þátt í var töluvert hærri, eða 28. Hátt hlutfall fyrirtækja í verkefnum tengdum fræðslu- og menningarstarfsemi skýrir þessa þróun að einhverju leyti en flest þeirra verkefna beinast ekki sérstaklega að aðilum í atvinnulífi, samanber stór samstarfsverkefni InterCultural Ísland í Rúmeníu sem samtals hlutu rúmlega 1 milljón evra í styrki frá Uppbyggingarsjóðnum. Meðal þeirra voru verkefnin „YOUTH WITHOUT LABELS - Project on promoting diversity in the Romanian high-schools“ og „Reintegrating migrant children in Vrancea county“ en þar eru markhóparnir ungt fólk og börn í áhættuhópi. Þrátt fyrir að fulltrúi InterCultural Ísland telji þátttöku í verkefnum ekki hafa haft nein veruleg áhrif á fyrirtækið og að greiðslur fyrir vinnuframlag hafi verið lágar, þá hafa starfsmenn þess áhuga á að taka þátt í fleiri verkefnum Uppbyggingarsjóðsins í framtíðinni. Samfélagsleg ábyrgð og að láta af sér gott leiða ræður því ferðum í einhverjum af samstarfsverkefnum fyrirtækja. Þó þurfa slík markmið ekki að vera ósamrýmanleg þeim tækifærum íslenskra fyrirtækja sem felast í því að efla tengsl við aðila í atvinnulífi viðtökuríkja. Sé horft til þátttöku íslenskra fyrirtækja á tímabilinu 2009-2014 þá fyrirfinnast ekki skýr dæmi um að þau hafi nýtt þátttöku í sjóðnum sem tækifæri til þess að efla viðskiptatengsl eða öðlast þekkingu á nýmörkuðum, hráefnum eða öðru tengdu verðmætasköpun í fjárhagslegum skilningi.

Tafla 8: Fulltrúar atvinnulífs í markhópum íslenskra samstarfsverkefna 2009-2014

Markhópur	Fjöldi verkefna
Fyrirtæki og aðrir fulltrúar atvinnulífs í samvinnu við menntastofnanir	1
Frumkvöðlar	8
Lítill- og meðalstór fyrirtæki	6
Starfsfólk fyrirtækja á sviði kennslu, menntunar eða þjálfunar	2
Samtals	17

Að lokum þá sýndi greining á yfirliti samstarfsverkefna íslenskra fyrirtækja að lítil reynsla er komin af þátttöku þeirra á áherslusviðum Íslands öðru en menntun og menningu, enn sem komið er. Þá benda niðurstöður könnunarinnar og viðtöl til þess að tækifæri felist í þátttöku sem bæði eru vannýtt og kynna þurfi betur fyrir fyrirtækjum. Meðal helstu tækifæra íslenskra fyrirtækja sem komu fram í greiningunni voru:

- Efling viðskiptatengsla í viðtökuríkjum
- Aukin þekking á mörkuðum viðtökuríkja
- Tækifæri til að sýna samfélagslega ábyrgð
- Innri og ytri markaðssetning fyrirtækja sem alþjóðleg, sjálfbær og/eða ábyrg
- Þróun þekkingar á sviði hráefna, hagkvæmni og/eða annars sem leiðir til verðmætasköpunar
- Þróun mannauðs og aukin viðsýni og ánægja starfsfólks

4.2 Áskoranir og tækifæri fyrir íslenska utanríkisþjónustu

Sendiráð framlagaríkja í viðtökuríkjum gegna óumflýjanlega ákveðnu hlutverki þegar kemur að stórum tvíhliðaverkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðs EES og almennri tengslamyndun stórra fyrirtækja innan slíks samstarfs. Þar kemur þó fram skýr munur á umfangi og stærð utanríkisþjónustu Norðmanna annars vegar og utanríkisþjónustu Íslands og Liechtenstein hins vegar. Til að mynda má nefna að í dag rekur Ísland ekki sendiráð í neinum af viðtökuríkjunum 15, þó svo að vissulega sé öllum þessum ríkjum sinnt í gegnum sendiráð í nágrannaríkjum. Réttilega má velta fyrir sér hvort þörf sé á frekari viðveru „á jörðinni“ í þeim ríkjum þar sem Íslendingar koma að framkvæmd áætlana og verkefna. Í samræmi við þetta væri mögulega aðkallandi fyrir íslenska utanríkisþjónustu að starfrækja sendiráð í a.m.k. einu viðtökuríki, eins og t.d. í Póllandi, þar sem talsverður fjöldi farsælla verkefna hefur átt sér stað. Enn fremur má túlka það svo að íslenskt sendiráð sé einnig aðkallandi þar sem Pólland starfrækir nú þegar sendiráð á Íslandi vegna náninna tengsla landanna. Í mögulegu sendiráði Íslands í Póllandi væri þá hægt að starfrækja eins konar íslenska „stjórnstöð“ fyrir Uppbyggingarsjóð EES sem væri um leið töluvert nær flestum viðtökuríkjunum 15. Slíkt gæti aukið framleiðni íslenskrar þátttöku í verkefnum á vegum sjóðsins.

Athyglisvert er að snúa slíku dæmi við og velta fyrir sér í hvaða fleiri flokkum Íslendingar gætu boðið upp á frekari sérþekkingu og í hvaða viðtökuríkjum sé eftirspurn eftir þeirri sérþekkingu. Í því ríki væri þá síðan hægt að athuga hvort hægt sé að setja á fót frekari viðveru í formi sendiráðs sem væri með sérstakt stöðugildi fyrir Uppbyggingarsjóð EES. Í þessu samhengi má nefna að norsk stjórnvöld hafa í gegnum tíðina opnað sendiráð í ýmsum viðtökuríkjum einungis fyrir tilstuðlan sjóðsins og eru nú með sér stöðugildi í sendiráðum sínum í öllum viðtökuríkjum Uppbyggingarsjóðs EES. Ef horft er út frá reynslu Norðmanna af sjóðnum er ljóst að Uppbyggingarsjóður EES getur reynst öflugt tól til að efla viðveru utanríkisþjónustu Íslands í viðtökuríkjum og skapað tengsl til frambúðar. Til að slíkur samanburður eigi rétt á sér þyrfti þó ýmislegt að breytast og Ísland jafnvel að greiða meira í sjóðinn.

Í dag sinnir sendiráð Íslands í Helsinki Eystrasaltsríkjunum þremur, Eistlandi, Lettlandi og Litháen, á meðan Norðmenn eru með sér sendiráð í öllum þessum þremur ríkjum. Undanfarin ár hefur Litháen aðallega lagt áherslu á félagsleg málefni, jafnréttismál og málefni barna innan starfsemi Uppbyggingarsjóðs EES. Þó hefur verið vaxandi áhugi innan Litháens á möguleikum jarðvarma og hefur m.a. verið leitað til sérþekkingar Íslendinga. Ef slíkur áhugi er nægilega mikill gætu þessar aðstæður skapað kjörið tækifæri fyrir íslenska utanríkisþjónustu.

Í byrjun árs 2019 ákváðu íslensk stjórnvöld að fela sendiráðum sem eru með fyrirsvar gagnvart viðtökuríkjum stærra hlutverk innan starfsemi sjóðsins. Þessi tilhögun hefur t.d. skilað miklum árangri innan sendiráðsins í Helsinki og París. Þá var tilnefnd sérstök manneskja til að sinna Uppbyggingarsjóði EES innan sendiráðsins í Helsinki. Þykir hún stuðla jafnframt að auknu stofnanaminni og samræmi í starfi á vegum sjóðsins. Þetta gæti verið fyrsta skrefið í átt að aukinni áherslu íslenskrar utanríkisþjónustu á Uppbyggingarsjóð EES sem gæti um leið leitt af sér fleiri stöðugildi tileinkuðum honum.

Að lokum kann að vera áhugavert að beina sjónum að því hvort íslensk sérþekking kunni að nýtast innan fleiri áætlanasviða og viðtökuríkja innan Uppbyggingarsjóðs EES og hvort að leikur væri á borði fyrir íslenska utanríkisþjónustu að stækka áherslusvið sín og áhrif. Dæmi um viðtökuríki gæti verið Litháen, eins og farið var út í hér að ofan, sem myndi þá bætast í hóp þeirra ríkja sem Orkustofnun þjónustar og þannig veitt aðilum þar aðgang að sérþekkingu Íslands í endurnýjanlegri orku. Einnig væri áhugavert að athuga hvort sama áhuga fyrir endurnýjanlegri orku sé að finna í hinum tveimur Eystrasaltsríkjunum, Lettlandi og Eistlandi. Ásamt þessu gæti verið áhugavert að nýta sérþekkingu Íslands enn frekar á öðrum sviðum, eins og t.d. í skattinnheimtu, kennitöluskráningu og í frístundastarfi. Íslensk stjórnvöld gætu þá verið leiðandi með ákveðinn áætlanasamstarfsaðila í að móta áætlanir innan þessara sviða.

4.3 Áskoranir í umsóknarferli

Eins og kom fram í svörum þátttökuaðila við spurningalistanum sem greint var frá hér að ofan má einna helst nefna tvennt sem talið var hafa verið áskoranir í augum íslenskra verkefnasamstarfsaðila í umsóknarferli Uppbyggingarsjóðs EES: Annars vegar upplifðu þátttakendur talsvert mikið skrifræði sem birtist t.d. í flókinni pappírsvinnu og þungu stjórnkerfi viðtökuríkja; og hins vegar var það upplifun þátttakenda að tungumálaörðugleikar og menningarmismunur hafi verið áskorun.

Það sem virðist einnig geta verið hindrun í umsóknarferli er skortur á fyrri kynnum við erlenda verkefnasamstarfsaðilann í viðtökuríki hverju sinni. Svo virðist sem talsverður fjöldi þeirra verkefna sem íslenskir verkefnasamstarfsaðilar hafa tekið þátt í verði til vegna fyrri kynna við erlenda aðilann. Í þessu samhengi má t.d. nefna prófessor við Háskólann í Reykjavík, sem verið hefur í forsvari fyrir tveimur farsælum verkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðs EES. Þar kom vinskapur aðilans við fyrrum kollega í Rúmeníu að miklu gagni þar sem leitað var til hans og Háskólans í Reykjavík í þeim tilgangi að fá verkefnissamstarfsaðila framlagaríkis. Þar að auki kom frumkvæði beggja þessara verkefna að utan. Þó eru dæmi um farsæl verkefni sem hafa orðið til þó svo að fyrri kynni hafi ekki verið til staðar, eins og t.d. borgarlýðræðisverkefni Citizens Foundation í Maribor en samt sem áður er sú sjálfseignarstofnun mjög alþjóðleg í eðli sínu.

Til viðbótar við þær áskoranir sem hér hafa verið nefndar má kannski helst einnig nefna skort á almennum upplýsingum um Uppbyggingarsjóð EES og umsóknarferli hans fyrir mögulega íslenska verkefnasamstarfsaðila. Þetta eru þá ýmis tæknileg atriði varðandi umsóknarferlið og eðli sjóðsins í heild sinni. Einnig mætti stuðla að betri kynningu á því hvað á sér stað innan sjóðsins hverju sinni. Í næsta kafla verður gerð frekari grein fyrir hugmyndum um mögulega lausn þeirra áskorana.

4.4 Verkefni á málefnasviðum hinsegin fólks

Við greiningu á viðtölum og markhópum þeirra verkefna sem íslenskir aðilar hafa tekið þátt í á tímabilunum 2009-2014 og 2014-2021 kom það bersýnilega í ljós að verkefni sem snúa að málefnum hinsegin fólks eru af afar skörum skammti. Þar sem hópar hinsegin fólks eiga verulega undir högg að sækja í fjölda viðtökuríkja Uppbyggingarsjóðsins, og þá sérstaklega á undanförunum árum, nefndu viðmælendur sem hafa mikla þekkingu á málefnasviðinu sérstaklega að fjölga þurfi verkefnum þeim til stuðnings.

Af þeim 317 verkefnum sem íslenskir aðilar tóku þátt í milli 2009-2014 sneru aðeins tvö verkefni að málefnum hinsegin fólks, eða 0,6% verkefna. Til samanburðar voru samstarfsverkefni sem snúa að þolendum ofbeldis í nánum samböndum sjö talsins, eða 2,2%, svo eitthvað sé nefnt. Í þeim hópi var öllum verkefnum nema einu beint einvörðungu að ofbeldi gegn konum og voru íslenskir þátttökuaðilar að mestu kvennafélög. Engin verkefni með íslenskum aðilum sneru að ofbeldi gegn hinsegin fólki á tímabilinu.

Þá var hlutdeild styrkja til verkefna er varða málefni hinsegin fólks með íslenskum þátttökuaðilum €249.933 af þeim €51.428.540 sem féllu íslenskum samstarfsverkefnum í skaut samanlagt, eða um 0,5%. Verkefnin tvö sem íslenskir aðilar tóku þátt í báru heitið „No Hate Speech Network“ og „Towards Practical Implementation of LGBT Rights in Lithuania“. Var fyrra verkefnið í Eistlandi í samstarfi við Samtökin '78 og það síðara í Litháen í samstarfi við Q - félag hinsegin stúdenta. Styrkir til verkefnanna voru undir áætluninni „Sjóðir til félagasamtaka“ en ein af sérstöðum Uppbyggingarsjóðs EES er að lágmarki 10% styrkfjár sjóðsins er nýtt til að byggja upp frjáls og óháð félagasamtök í viðtökuríkjunum, samtals um 150 milljónir evra á núverandi tímabili. Áherslur sjóðsins setja því frekari þátttöku íslenskra aðila á málefnasviðinu ekki skorður heldur býður hann öllu heldur upp á aukna sókn þeirra að samstarfi í slíkum verkefnum, takist að finna aðila í viðtökuríkjum sem leggja slík verkefni til. Þá er einnig mögulegt að í framtíðarsamningaviðræðum Íslands við viðtökuríki verði sérstaklega samið um framkvæmd slíkra verkefna í flokknum „fyrirfram skilgreind verkefni“ (e. predefined projects).

Á núverandi tímabili 2014-2021 eru enn sem komið er engin íslensk samstarfsverkefni á sviði málefna hinsegin fólks, hvorki í meginhluta sjóðsins né tvíhliða hluta hans. Þó ber að nefna að stór hluti framkvæmdatímabilsins stendur enn eftir, allt til 2024. Stefna íslenskra stjórnvalda í þátttöku sjóðsins er að verkefni sem unnin eru innan ramma hans taki mið af íslenskum gildum en einnig ber að hafa í huga að viðtökuríkin gera sjálf tillögur um hvaða málaflokkum þau vilja starfa að með aðilum frá framlagaríkjunum þremur. Vegna sérstaklega hallrar stöðu hinsegin fólks í sumum viðtökuríkjanna, þá helst í Póllandi, má þó búast við því að fjöldi félagasamtaka á sviði málefna hinsegin fólks sjái sér ekki fært að stíga fram með slík verkefni, séu þau ekki fyrirfram ákveðin. Ber þá að nefna að sveitarfélög sem ná yfir þriðjung alls Póllands skilgreina sig nú sem „LGBT-laús svæði“ (e. LGBT-free zone). Nauðsynlega þarf að sporna við þessari þróun eigi hún ekki að breiða frekar úr sér en þar spila sterk félagasamtök auk borgaralegs samfélags mikilvægt hlutverk. Uppbyggingarsjóðurinn gefur aðilum innan beggja hópa kost á að sækja um styrki en frumkvæði og efling slíkra verkefna hefur skort af hálfu íslenskra aðila. Þarf það að fylgja eigi málaflokkar sérlega viðkvæmra hópa í viðtökuríkjum að nýta þá styrki sem sjóðurinn býður upp á.

Niðurstöður

Skýrsla þessi varpar ljósi á fjölda atriða sem við koma þátttöku, upplifunum og tækifærum íslenskra aðila í samstarfsverkefnum á vegum Uppbyggingarsjóðs EES. Viðamiklum frumgögnum var aflað við gerð hennar, meðal annars í gegnum viðtöl, fundi og könnun sem svarað var af rúmlega 30 íslenskum þátttökuaðilum og sýndu þau fram á ýmsar sameiginlegar áskoranir og ávinninga fjölda þátttökuaðila óháð atvinnugrein og rekstrarformi.

Athygli vakti að yfirgnæfandi meirihluti svarenda hafði áhuga á frekari þátttöku í verkefnum sjóðsins þrátt fyrir áskoranir við fyrri þátttöku. Þar má helst nefna skrifræði í formi flókinna gagnaskila en slíkar kröfur eru misjafnar eftir viðtökuríkjum auk tungumálaörðugleika, menningarmismunar og ógagnsæis af hálfu samstarfsaðila í viðtökuríkjum. Skýrast þessi atriði að einhverju leyti vegna dreifðrar umsýslu verkefna Uppbyggingarsjóðsins sem er ólík miðstýrðri umsýslu annarra Evrópuáætlana, þar á meðal Erasmus+. Þá virðist einnig algengt að greiðslur fyrir vinnuframlög íslenskra aðila til samstarfsverkefna séu töluvert undir íslenskum töxtum og getur það haft neikvæð áhrif á samstarf og upplifun þátttakenda af því. Hefur það jafnvel orðið til þess að íslenskir aðilar hafni þátttöku í samstarfsverkefnum.

Ávinningar íslenskra aðila af þátttöku í verkefnum Uppbyggingarsjóðsins eru margir til þess fallnir að vega á móti þeim áskorunum sem þátttakendur bentu á í rannsókninni. Nefndu íslenskir aðilar að þátttaka færði þeim tækifæri til að starfa náið með aðilum af ólíkri menningu og í ólíku umhverfi, auk möguleika á tvíhliða þekkingarmiðlun og víkkun alþjóðlegs tengslanets. Eykur slíkt samstarf skilning íslenskra aðila á mismunandi menningu innan viðtökuríkjanna og öfugt. Einnig nefndu aðilar að þátttaka í samstarfsverkefnum væri tækifæri til að sýna samfélagslega ábyrgð. Þó bentu svör þátttakenda til þess að nær allir þeir íslensku aðilar sem taka þátt í samstarfsverkefnum hafa áður starfað á alþjóðavettvangi og takmarkast þátttaka einnig að einhverju leyti við þá sem þegar hafa tengingar við aðila í viðtökuríkjum sjóðsins. Því mætti efla þátttöku íslenskra aðila sem ekki hafa áður hlotið tækifæri til alþjóðlegs samstarfs. Getur það opnað á áframhaldandi samstarf íslenskra stofnana, samtaka og fyrirtækja á ýmsum sviðum auk þess sem það veitir möguleika á stofnun viðskiptatengsla og opnun nýrra markaða.

Þá leiddi greining á rekstrarformum þátttökuaðila í ljós að stór meirihluti þeirra eru ríkisstofnanir og félagasamtök. Þátttaka fyrirtækja hefur verið hlutfallslega lítil og einskorðast að mestu við verkefni á sviði fræðslu og menningar. Í framhaldi þessarar rannsóknar mætti því skoða enn frekar hvernig hægt er að auka þátttöku þeirra og þá sérstaklega á áherslusviðum Íslands, líkt og nýsköpun. Einnig leiddi markhópagreining á samstarfsverkefnum í ljós að lítil eða engin þátttaka hefur verið í verkefnum í ákveðnum málaflokkum á síðasta og núverandi tímabili, þá helst í verkefnum sem snúa að málefnum hinsegin fólks. Áframhaldandi rannsóknir mættu greina hvernig tryggja má að lágmarksfjöldi verkefna á áherslusviðum Íslands náist, þá sérstaklega þegar um er að ræða verkefni er snúa að viðkvæmum hópum innan samfélagsins sem reiða sig á fjárveitingar úr sjóðum líkt og Uppbyggingarsjóði EES.

Viðauki I - Spurningalisti

1. Fjöldi starfsmanna í þinni stofnun/fyrirtæki

1. 1-4 starfsmenn
2. 5-9 starfsmenn
3. 10-49 starfsmenn
4. 50-99 starfsmenn
5. <100 starfsmenn

2. Hvers konar stofnun/fyrirtæki/samtökum starfar þú hjá?

1. Félagasamtök
2. Fyrirtæki
3. Menningarstofnun/Safn
4. Einstaklings fyrirtæki
5. Háskóli
6. Menntaskóli
7. Bókasafn
8. Borg/sveitarfélag
9. Ríkisstofnun
10. Einstaklingur
11. Annað

Hvað: _____

3. Hversu mörgum samstarfsverkefnum hefur þín stofnun/fyrirtæki/samtök tekið þátt í?

1. Eitt verkefni
2. Tvö verkefni
3. Þrjú eða fleiri verkefni

4. Hefur þín stofnun/fyrirtæki/samtök sótt um en ekki fengið styrk?

1. Já
2. Nei
3. Veit ekki

5. Hvert/hver voru samstarfslönd verkefnanna?

1. Búlgaría
2. Eistland
3. Grikkland
4. Kýpur
5. Lettland
6. Litháen
7. Malta
8. Portúgal
9. Pólland
10. Rúmenía
11. Slóvakía
12. Slóvenía
13. Spánn
14. Króatía
15. Tékkland
16. Ungverjaland

6. Í hvaða áætlanaflokki var samstarfsverkefnið?

1. Viðskiptaþróun, nýsköpun fyrir lítil og meðalstór fyrirtæki
2. Rannsóknir
3. Menntun, námsstyrkir, námssamningar og frumkvöðlastarfsemi ungs fólks
4. Jafnvægi milli vinnu og einkalífs
5. Samskipti á vinnumarkaði – mannsæmandi störf
6. Evrópskar lýðheilsu áskoranir
7. Þátttaka og valdefling Rómafólks
8. Börn og ungmenni í áhættuhópi
9. Þátttaka ungmenna á vinnumarkaði
10. Staðbundin þróun og að draga úr fátækt
11. Umhverfi og vistkerfi
12. Endurnýjanleg orka, orkunýting og orkuöryggi
13. Mildun loftslagsbreytinga og aðlögun
14. Menningarleg frumkvöðlastarfsemi, menningararfur og menningarsamvinna
15. Frjáls félagasamtök
16. Góðir stjórnunarhættir, ábyrgar stofnanir og gagnsæi
17. Mannréttindi – innleiðing á landsvísu
18. Alþjóðleg vernd og fólksflutningar
19. Fangelsismál og gæsluvarðhald
20. Alþjóðleg lögreglusamvinna og barátta gegn afbrotum
21. Skilvirkni og afköst dómskerfisins, efling réttarríkisins
22. Heimilis- og kynbundið ofbeldi
23. Varnir gegn og undirbúningur fyrir hamfarir

7. Hvert var meginhlutverk þinnar stofnunar/fyrirtækis/samtaka í verkefninu?

Hvað: _____

8. Hvernig komst þín stofnun/fyrirtæki/samtök í kynni við erlenda samstarfsaðilann?

1. Tengslamyndunarfundir/ráðstefnur/málstofur
2. Fyrri kynni
3. Í gegnum þriðja aðila
4. Með hjálp regnhlífasamtaka
5. Í gegnum tölvupóst eða síma
6. Ég veit það ekki
7. Annað

Hvað: _____

9. Hittu aðilar innan þinnar stofnunar/fyrirtækis/samtaka samstarfsaðila erlendis áður en verkefnaumsókn var send inn?

1. Já
2. Nei
3. Veit það ekki
4. Annað

Hvað: _____

10. Á skalanum 1-5, hafði þín stofnun rödd í þróun hugmyndavinnu verkefnisins í umsóknarferlinu? 1 sem afar lítil áhrif og 5 sem mjög mikil áhrif.

1. afar litla
2. litla
3. hvorki né
4. mikla
5. mjög mikla

11. Á skalanum 1-5, hversu mikinn þátt tók þín stofnun í að útbúa samninga milli samstarfsaðila?

1. Við tókum ekki þátt
2. afar lítinn
3. lítinn
4. hvorki né
5. mikinn
6. mjög mikinn

12. Hvað var mest gefandi í samstarfinu?

Hvað: _____

13 Hvað var mest krefjandi í samstarfinu?

Hvað: _____

14. Hversu stór hluti heildarkostnaðar verkefnisins var greiddur af Uppbyggingarsjóði EES?

Hvað: _____

15. Telur þú að fjárhagsleg áhætta hafi falist í þátttöku ykkar í verkefninu?

1. Nei, alls engin áhætta
2. Nei, ekki mikil áhætta
3. Hvorki né
4. Já, frekar mikil áhætta
5. Já, mjög mikil áhætta

16. Ef svarið við fyrri spurningu var já, telur þú að sú áhætta hafi borgað sig?

1. Já
2. Nei

17 Var verkefnið áhugavert á faglegum grundvelli?

1. Já
2. Nei
3. Hvorki né

18. Á skalanum 1-5, hefur verkefnið haft áhrif á starfsferla innan þinnar stofnunar/ fyrirtækis/samtaka?

1. afar lítil
2. lítil
3. hvorki né
4. mikil
5. mjög mikil
6. Annað

Hvað: _____

19. Hver var helsti ávinningur verkefnisins að þínu mati, ef einhver?

Hvað: _____

20. Hver voru helstu áhrif verkefnisins að því loknu?

Hvað: _____

21. Hefur eitthvað af neðantöldu verið gert á vegum verkefnisins á Íslandi?

1. Fundir með þátttökuaðilum verkefnisins
2. Námsheimsóknir
3. Kynningar
4. Sýningar
5. Málstofur
6. Vinnustofur
7. Tónleikar
8. Kvikmyndasýningar
9. Tónlistarhátíð
10. Ekkert af ofantöldu
11. Annað

Hvað: _____

22. Hefur þín stofnun/fyrirtæki/samtök starfað áður á alþjóðavettvangi?

1. Já
2. Nei
3. Ég er ekki viss

23. Ef já, hvar?

1. Á Norðurlöndunum
2. Í Evrópu
3. Annað

Hvað: _____

24. Hefur þín stofnun/fyrirtæki/samtök áhuga á frekara samstarfi við erlenda samstarfsaðila í verkefnum á vegum uppbyggingarsjóðsins?

1. Já
2. Nei
3. Mögulega
4. Ég veit það ekki

25. Á skalanum 1–5, hversu mikið skrifræði, ef eitthvað, upplifðir þú í umsóknarferlinu?

1. afar lítið
2. lítið
3. hvorki né
4. mikið
5. mjög mikið

26. Á skalanum 1–5, hversu mikið telur þú að upplýsingaborð fyrir sjóðinn/miðlægt upplýsingakerfi á Íslandi myndi gagnast þinni stofnun/fyrirtæki/samtökum?

1. afar lítið
2. lítið
3. hvorki né
4. mikið
5. mjög mikið

27. Hvaða aðstoð, ef einhver, fannst þér helst vera ábótavant í umsóknarferlinu?

Hvað: _____

28. Hvað af eftirtöldu myndir þú helst þurfa aðstoð við?

1. Fyrstu skref í umsókn
2. Upplýsingar um erlend eyðublöð
3. Hvaða verkefni eru í boði hverju sinni
4. Þýðingar
5. Aðstoð við að finna samstarfsaðila
6. Ekkert af ofantöldu
7. Annað

Hvað: _____

29. Hefur þú einhverjar tillögur sem gætu bætt aðgengi og þátttöku íslenskra aðila í verkefnum á vegum Uppbygginarsjóðs EES?

30. Að lokum, er eitthvað annað sem þú myndir vilja koma á framfæri?

